

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра психології

На правах рукопису

Грабко Катерина Олександрівна

ВПЛИВ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ
ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ

Спеціальність 053 Психологія
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття бакалавра
освітнього ступеня

Науковий керівник: д.
політичних наук, проф.
Агарков О.А.

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

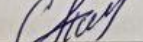
Протокол засідання кафедри

№ 16 від 6.06 202_р.

Завідувач кафедри

 Людмила ПРІСНЯКОВА

Нормоконтроль

 Наталія СЕРГІЄНКО

Дніпро, 2024

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра психології
Освітній ступінь бакалавр
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма 053 «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
психології
(назва кафедри)

(підпис)

Людмила ПРИСНЯКОВА

12. 06. 2024

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

ГРАБКО КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

1. Тема роботи Вплив стилів сімейного виховання на формування характеру дитини раннього віку
2. Науковий керівник д. політичних наук, проф. Агарков О.А.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
3. Строк подання роботи на кафедру _____
4. Мета кваліфікаційної роботи вивчити вплив стилю сімейного виховання формування характерологічних властивостей дитини раннього віку.

5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи

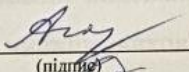
1. Провести психологічний аналіз характерологічних властивостей у дітей раннього віку;
2. Описати теоретичні підходи до аналізу впливу стилів сімейного виховання на формування характеру дітей раннього віку;
3. Організувати та провести дослідження;
4. Проаналізувати результати дослідження.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

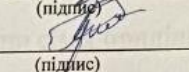
№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вступ	2024 р.	виконано
2.	I Розділ	2024 р.	виконано
3.	II Розділ	2024 р.	виконано
4.	Робота в цілому	2024р.	виконано

Науковий керівник

(підпис)

Олег АГАРКОВ

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Катерина ГРАБКО

Дата видавання завдання 3.09.2024

АНОТАЦІЯ

У будь-які часи роль сім'ї у формуванні унікальної для соціальної ситуації розвитку кожної дитини є одним із основних факторів, що визначають характер дитини. Стиль сімейного виховання, який ідентифікує ціннісні орієнтації, відносини, емоційне ставлення до дитини, особливо сприйняття дитини та батьківські поведінки з нею – є значним чинником у розвитку дитини.

Дитячо-батьківські відносини є середовищем, що визначає психічний розвиток дитини та формування її характеру. Вплив батьків на дітей багато в чому обумовлено виховними впливами на них, а уявлення про дитину є внутрішньою (орієнтовною) основою виховання. Сім'я може виступати як позитивний, так і негативний чинник виховання. Позитивний вплив на характер дитини полягає в тому, що сім'я приділяє весь свій час для створення сприятливих умов, забезпечуючи дитину всім необхідним для її подальшого розвитку. І все ж таки ніякий інший соціальний інститут не може потенційно завдати стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити сама сім'я. Батьківські установки, чи позиції - одне із найбільш вивчених аспектів дитячо-батьківських відносин.

Під батьківськими настановами можна розуміти систему, або сукупність батьківського, емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьком та способів поведінки по відношенню до неї. Під батьківським стилем маються на увазі установки та відповідна поведінка, які не пов'язані саме з цією дитиною, а характеризують ставлення до дітей в цілому. Таким чином, як найбільш значущі риси батьківського відношення можна визначити емоційні, когнітивні та діяльнісні його аспекти. Питання сімейного виховання та впливу взаємовідносин у сім'ї на дитину почали розроблятися в межах психологічного підходу А. Андрейко [1], Н. Берегова, П. Федорчук [2], О. Кононко [3], В. Кравець [4], В. Кротенко, І. Заставна [5], Г. Радчук, О. Тіунова [6], Л. Цибух, І. Мельничук, Т. Лазоренко [7].

Проблема формування характеру – центральна проблема психології. Важливість дорослого і перш за все батьків для розвитку характеру дитини визнавалася і визнається практично всіма школами психології. Дослідники, що займаються цією проблемою, відводять важливу роль ранньому досвіду виховання дитини в конкретному культурному середовищі, сімейним традиціям та емоційному тлі відносин батьків до дитини.

Проблема формування характеру в умовах певного стилю сімейного виховання є серйозною соціальною та загальнолюдською проблемою, у зв'язку з тим, що час економічних та соціальних криз як у дзеркалі відбивається в сім'ї, у міжособистісних відносинах та особливостях взаємодії членів сім'ї, у виникаючій перевазі певних стилів сімейного виховання. Найчастіше батькам у вихованні дітей легше і простіше обмежуватися вказівками, вимагаючи беззаперечного виконання, та з наступним обов'язковим контролем за виконання вказівки або, навпаки, дотримуватися політики невтручання, дозволяючи дитині поводитися так, як вона хоче, або просто не звертаючи на них уваги, не помічаючи прийнятно чи неприйнятної їх поведінки. Увага до інтересів та потреб дитини, ціннісне ставлення до неї та спілкування з нею потребує багато сил, певних особистісних якостей та часу, на відсутність якого скаржаться багато батьків, виправдовуючи свій авторитаризм чи потурання до дитини. Крім того, саме особливості сімейних взаємин і стилі сімейного виховання є основою формування рис характеру дитини, що зростає і розвивається. І, нарешті, тим, що у роботі вивчені особливості характерологічних властивостей в дітей віком раннього віку у сім'ях з різними стилями сімейного виховання.

Об'єкт – характерологічні властивості дитини раннього віку.

Предмет – особливості прояву характерологічних властивостей дитини раннього віку залежно від різних стилів сімейного виховання.

Мета - вивчити вплив стилю сімейного виховання формування характерологічних властивостей дитини раннього віку.

Задачі:

провести психологічний аналіз характерологічних властивостей у дітей раннього віку;

писати теоретичні підходи до аналізу впливу стилів сімейного виховання на формування характеру дітей раннього віку;

організувати та провести дослідження;

проаналізувати результати дослідження.

Гіпотеза: конкретний стиль сімейного виховання впливає на формування певних характерологічних властивостей дитини.

Методи:

ест - Казка «Пташеня» ;

алюнок тест «Кактус»;

етодика «Вивчення ставлення до трудових доручень» ;

етодика «Вивчення навичок культури спілкування» ;

етодика «Вивчення вольових дій в дітей віком раннього віку»;

етодика «Вивчення прояву почуття гордості за досягнення у дітей 3 років» ;

етодика «Аналіз сімейного виховання».

Дослідженням було охоплено 50 сімей: 50 батьків та їхні діти – 24 дівчаток та 26 хлопчиків.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні впливу стилів сімейного виховання на характеру дитини раннього віку.

Теоретична значущість роботи полягає у тому, що отримані висновки можуть бути використані для розвитку теорій особистості, під час викладання дисциплін «вікова психологія», «психологія сім'ї», «дитяча психологія» і т.п.

Практична значущість роботи полягає у тому, що основні результати дослідження можуть бути використані при формуванні тренінгів, щодо розвитку усвідомленого батьківства.

Апробація результатів роботи та публікації:

Агарков О.А., Грабко К.О. Психологічний аналіз ролі сім'ї // Глобалізація наукових знань: міжнародна співпраця та інтеграція галузей наук: матеріали

VI Міжнародної студентської наукової конференції, м. Біла Церква, 7 червня, 2024 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». — Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 330-332

Структура роботи : бакалаврська робота складається з двох розділів, висновків, переліку посилань.

At any time, the role of the family in shaping the unique social situation of each child's development is one of the main factors that determine the child's character. The style of family upbringing, which identifies value orientations, relationships, emotional attitude towards the child, especially the perception of the child and parental behavior with it, is a significant factor in the child's development.

Child-parent relations are the environment that determines the mental development of the child and the formation of his character. The influence of parents on children is largely due to educational influences on them, and the idea of a child is the internal (orientational) basis of education. The family can be both a positive and a negative factor in education. The positive influence on the child's character is that the family devotes all its time to creating favorable conditions, providing the child with everything necessary for its further development. And yet no other social institution can potentially cause as much harm in raising children as the family itself can do. Parental attitudes, or positions, are one of the most studied aspects of child-parent relations.

Parental guidance can be understood as a system, or a set of parental, emotional attitudes towards the child, the perception of the child by the father and ways of behaving towards him. Parental style refers to attitudes and appropriate behavior that are not related to this particular child, but characterize the attitude towards children in general. Thus, the most significant features of the parental relationship can be defined as its emotional, cognitive, and functional aspects.

The problem of character formation is a central problem of psychology. The importance of an adult, and above all parents, for the development of a child's character was recognized and is recognized by almost all schools of psychology. Researchers dealing with this problem assign an important role to the early experience of raising a child in a specific cultural environment, family traditions, and the emotional background of the parents' relationship with the child.

The problem of character formation in the conditions of a certain style of family upbringing is a serious social and universal human problem, due to the fact that the time of economic and social crises is reflected in the family, in interpersonal relations and peculiarities of interaction of family members, in the emerging dominance of certain styles of family education. Most often, it is easier and simpler for parents to limit themselves to instructions in raising children, demanding unquestioning compliance, and with the subsequent mandatory control over the execution of the instruction, or, on the contrary, to follow a policy of non-interference, allowing the child to behave as he wants, or simply not paying attention to them, not noticing whether their behavior is acceptable or unacceptable. Attention to the child's interests and needs, a valuable attitude towards him and communication with him requires a lot of strength, certain personal qualities and time, the lack of which many parents complain about, justifying their authoritarianism or indulgence towards the child. In addition, it is the peculiarities of family relationships and styles of family upbringing that are the basis for the formation of the character traits of a growing

and developing child. And, finally, the fact that the work studied the peculiarities of characterological properties in children of early age in families with different styles of family upbringing.

The object is the characterological properties of a young child.

The subject is the peculiarities of the manifestation of characterological properties of a young child depending on different styles of family upbringing.

The goal is to study the influence of the style of family upbringing on the formation of the characterological properties of a young child.

Tasks:

- . Conduct a psychological analysis of characterological properties in young children;
- . To describe theoretical approaches to the analysis of the influence of family upbringing styles on the formation of the character of young children;
- . Organize and conduct research;
- . Analyze the research results.

Hypothesis: the specific style of family upbringing affects the formation of certain characterological properties of the child.

Methods:

- . test - Fairy tale "Bird";
- . picture test "Cactus";
- . the method "Study of attitude to work assignments";
- . the method "Learning communication culture skills";
- . Methodology "Study of volitional actions in young children";
- . The method "Study of the manifestation of a sense of pride in the achievements of 3-year-old children";
- "Analysis of family education" method.

The study covered 50 families: 50 parents and their children - 24 girls and 26 boys.

The scientific novelty of the research lies in the identification of the influence of family upbringing styles on the character of a young child.

The theoretical significance of the work lies in the fact that the obtained conclusions can be used for the development of personality theories, during the teaching of the disciplines "age psychology", "family psychology", "child psychology", etc.

The practical significance of the work is that the main results of the study can be used in the formation of trainings regarding the development of conscious parenting.

The structure of the work: the bachelor's work consists of two sections, conclusions, and a list of references.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИХ РИС У ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ В СІМ'ЯХ З РІЗНИМИ ВИХОВНИМИ СТИЛЯМИ.....	
психологічний аналіз характерологічних властивостей у дітей раннього віку.....	
1.2. Теоретичні підходи до аналізу впливу стилів сімейного виховання на формування характеру дітей раннього віку.....	
Висновки по розділу 1.....	
РОЗДІЛ 2 Емпіричний аналіз динамічних аспектів емоційного розвитку в підлітковому періоді.....	
Організація та проведення дослідження.....	
.Результати дослідження.....	
Висновки по розділу 2.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ.....	

ВСТУП

У будь-які часи роль сім'ї у формуванні унікальної для соціальної ситуації розвитку кожної дитини є одним із основних факторів, що визначають характер дитини. Стиль сімейного виховання, який ідентифікує ціннісні орієнтації, відносини, емоційне ставлення до дитини, особливо сприйняття дитини та батьківські поведінки з нею – є значним чинником у розвитку дитини.

Дитячо-батьківські відносини є середовищем, що визначає психічний розвиток дитини та формування її характеру. Вплив батьків на дітей багато в чому обумовлено виховними впливами на них, а уявлення про дитину є внутрішньою (орієнтовною) основою виховання. Сім'я може виступати як позитивний, так і негативний чинник виховання. Позитивний вплив на характер дитини полягає в тому, що сім'я приділяє весь свій час для створення сприятливих умов, забезпечуючи дитину всім необхідним для її подальшого розвитку. І все ж таки ніякий інший соціальний інститут не може потенційно завдати стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити сама сім'я. Батьківські установки, чи позиції - одне із найбільш вивчених аспектів дитячо-батьківських відносин.

Під батьківськими настановами можна розуміти систему, або сукупність батьківського, емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьком та способів поведінки по відношенню до неї. Під батьківським стилем маються на увазі установки та відповідна поведінка, які не пов'язані саме з цією дитиною, а характеризують ставлення до дітей в цілому. Таким чином, як найбільш значущі риси батьківського відношення можна визначити емоційні, когнітивні та діяльнісні його аспекти. Питання сімейного виховання та впливу взаємовідносин у сім'ї на дитину почали розроблятися в межах психологічного підходу А. Андрейко [1], Н. Берегова, П. Федорчук [2], О. Кононко [3], В.

Кравець [4], В. Кротенко, І. Заставна [5], Г. Радчук, О. Тіунова [6], Л. Цибух, І. Мельничук, Т. Лазоренко [7].

Проблема формування характеру – центральна проблема психології. Важливість дорослого і перш за все батьків для розвитку характеру дитини визнавалася і визнається практично всіма школами психології. Дослідники, що займаються цією проблемою, відводять важливу роль ранньому досвіду виховання дитини в конкретному культурному середовищі, сімейним традиціям та емоційному тлі відносин батьків до дитини.

Проблема формування характеру в умовах певного стилю сімейного виховання є серйозною соціальною та загальнолюдською проблемою, у зв'язку з тим, що час економічних та соціальних криз як у дзеркалі відбивається в сім'ї, у міжособистісних відносинах та особливостях взаємодії членів сім'ї, у виникаючій перевазі певних стилів сімейного виховання. Найчастіше батькам у вихованні дітей легше і простіше обмежуватися вказівками, вимагаючи беззаперечного виконання, та з наступним обов'язковим контролем за виконання вказівки або, навпаки, дотримуватися політики невтручання, дозволяючи дитині поводитися так, як вона хоче, або просто не звертаючи на них уваги, не помічаючи прийнятно чи неприйнятної їх поведінки. Увага до інтересів та потреб дитини, ціннісне ставлення до неї та спілкування з нею потребує багато сил, певних особистісних якостей та часу, на відсутність якого скаржаться багато батьків, виправдовуючи свій авторитаризм чи потурання до дитини. Крім того, саме особливості сімейних взаємин і стилі сімейного виховання є основою формування рис характеру дитини, що зростає і розвивається. І, нарешті, тим, що у роботі вивчені особливості характерологічних властивостей в дітей віком раннього віку у сім'ях з різними стилями сімейного виховання.

Об'єкт – характерологічні властивості дитини раннього віку.

Предмет – особливості прояву характерологічних властивостей дитини раннього віку залежно від різних стилів сімейного виховання.

Мета - вивчити вплив стилю сімейного виховання формування характерологічних властивостей дитини раннього віку.

Задачі:

провести психологічний аналіз характерологічних властивостей у дітей раннього віку;

писати теоретичні підходи до аналізу впливу стилів сімейного виховання на формування характеру дітей раннього віку;

організувати та провести дослідження;

проаналізувати результати дослідження.

Гіпотеза: конкретний стиль сімейного виховання впливає формування певних характерологічних властивостей дитини.

Методи:

ест - Казка «Пташеня» ;

алюнок тест «Кактус»;

етодика «Вивчення ставлення до трудових доручень» ;

етодика «Вивчення навичок культури спілкування» ;

етодика «Вивчення вольових дій в дітей віком раннього віку»;

етодика «Вивчення прояву почуття гордості за досягнення у дітей 3 років» ;

етодика «Аналіз сімейного виховання».

Дослідженням було охоплено 50 сімей: 50 батьків та їхні діти – 24 дівчаток та 26 хлопчиків.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні впливу стилів сімейного виховання на характеру дитини раннього віку.

Теоретична значущість роботи полягає у тому, що отримані висновки можуть бути використані для розвитку теорій особистості, під час викладання дисциплін «вікова психологія», «психологія сім'ї», «дитяча психологія» і т.п.

Практична значущість роботи полягає у тому, що основні результати дослідження можуть бути використані при формуванні тренінгів, щодо розвитку усвідомленого батьківства.

Апробація результатів роботи та публікації:

Агарков О.А., Грабко К.О. Психологічний аналіз ролі сім'ї // Глобалізація наукових знань: міжнародна співпраця та інтеграція галузей наук: матеріали VI Міжнародної студентської наукової конференції, м. Біла Церква, 7 червня, 2024 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». — Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 330-332

Структура роботи : бакалаврська робота складається з двох розділів, висновків, переліку посилань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИХ РИС У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В СІМ'ЯХ З РІЗНИМИ ВИХОВНИМИ СТИЛЯМИ

Психологічний аналіз характерологічних властивостей у дітей раннього віку

Теорії, які будуть розглянуті, були розроблені на основі спостережень. Здебільшого теоретики зробили спробу пояснити окремі аспекти розвитку дитини. Теорія — це пояснювальна структура, яка потім або добудовується та розширюється, або в деяких випадках дискредитується подальшими дослідженнями. Деякі аспекти науки, такі як нейронаука, також можна використовувати для підтримки певних теорій.

Як і у випадку з усіма способами роботи, ті, хто висуває теорії, робили це на основі певних цінностей і переконань. Читаючи про різні теорії, можна розглянути наступне:

Природа проти виховання – чи індивіди запрограмовані біологічно чи генетично, чи впливає середовище на індивіда ? Або розвиток визначається поєднанням того й іншого?

2. Чи є розвиток універсальним чи різноманітним – чи всі повинні мати однаковий досвід, щоб розвиватися, чи різноманітність досвіду призведе до однакового розвитку?

3. Дитина є активним чи пасивним учасником власного розвитку?

4. Чи відбувається розвиток у періоди раптового зростання чи це більш поступовий процес, за допомогою якого розвиваються навички?

Важливо також визнати, що жодна теорія не може повністю пояснити всі аспекти розвитку, деякі зосереджені на когнітивному розвитку, тоді як інші більше на соціальному та емоційному розвитку. Важливо розвивати розуміння дитячої поведінки, реакцій і способів навчання, використовуючи еkleктичний

підхід до теорії разом із додатковими дослідженнями, а також культурними впливами.

Загалом розуміння теорії є дуже важливим для планування та надання практики, що відповідає розвитку, і для підтримки впровадження практики, заснованої на доказах.

Піаже був «конструктивістом», що означає, що його теорія базувалася на переконанні, що діти «конструюють» свої думки та розуміння світу на основі свого досвіду. Він розглядав навчання як безперервний процес, у якому діти використовують те, що він називав «схемою», щоб побудувати своє навчання.

Цей процес складається із чотирьох частин:

1. Засвоєння – діти будують схему свого світу на основі свого поточного досвіду. (Чотирилапого пухнастого звірка називають котом)

2. Рівновага – ця схема відповідає поточному досвіду дитини, і все зрівноважено (дитина показує на kota в будинку, а батько каже: кіт)

3. Порушення рівноваги – виникає досвід, який змінює або кидає виклик поточній схемі (під час відвідування будинку друзів дитина відчуває чотирилапу пухнасту тварину, яку називають собакою)

4. Пристосування – дитина змінює оригінальну схему, щоб включити нову інформацію (існують різні чотирилапі пухнасті тварини, деякі з них коти, інші – собаки) [41; 113;114].

Піаже також вважав, що діти проходять чотири стадії розвитку, які проходять від народження до зрілості:

сенсорно – моторна стадія (від народження до 18/24 місяців)

На цьому етапі дитина відчуває найближче оточення та вплив, який вони можуть на нього мати. За цей час дитина розвине розуміння «сталості об'єкта», тобто того факту, що щось все ще існує, навіть якщо ви цього не бачите. Дитина також почне використовувати символічну мову.

ередопераційний етап (18/24 місяці–7 років)

Маленькі діти використовують символи у своїх думках, мові та грі. На цьому етапі діти дуже егоцентричні, вони вірять, що світ обертається навколо них та їхніх потреб, і їм важко бачити погляди інших.

Дослідження Піаже також показало, що діти цього віку не здатні до економії – розуміти, що те, що одна дитина п’є напій у високій тонкій склянці, а інша – у короткій широкій склянці, не означає, що перша дитина має більше. Дитина подумає це, навіть якщо побачить, як дорослий починає піти з двох напоїв в одній склянці, наповненій до одного рівня.

експлуатаційний етап (7–11 років)

Тепер діти можуть зрозуміти концепцію збереження. Вони також можуть вирішувати проблеми, але зазвичай їм потрібно використовувати реквізит або предмети, щоб підтримати своє мислення.

формальний робочий етап (11–дорослий)

Тепер вони здатні до абстрактного мислення та можуть розглядати ситуації та проблеми, з якими вони безпосередньо не стикалися. Здатність мислити за допомогою більш складних логічних, математичних і наукових концепцій стає більш розвиненою. Деякі молоді люди зі спеціальною освітньою потребою чи інвалідністю можуть ніколи не досягти цієї стадії розвитку. Піаже бачив, що розвиток відбувається напередодні навчання, оскільки дитина досягає кожної нової стадії розвитку, кількість і складність схеми змінюватимуться. Це також важливо розуміти, що Піаже вважав, що дитяче мислення відрізняється від мислення дорослих, і тому вони навчатимуться різними способами

Теорія Піаже також впливає на характеристики ефективного викладання та навчання, а саме: граючись і досліджуючи, діти вивчають і відчувають речі, а також «пробують». Діти, які активно навчаються, концентруються і продовжують намагатися, якщо вони стикаються з труднощами та насолоджуватися досягненнями. Творити та мислити критично діти мають та розвивають власні ідеї, створюють зв’язки між ідеями та розробкою стратегій для виконання завдань [41; 113;114].

Це також вплинуло на мислення навколо поняття «готовність» і того, що дітям потрібно досягти певного рівня когнітивного розвитку, перш ніж від них очікується розуміння конкретних понять. Це було прийнято до уваги в рамках EYFS в Англії, діти спочатку розвиваються в основних областях, які формують основу для успішного навчання в конкретних сферах.

Теорія Піаже також може допомогти зрозуміти поведінку дітей, наприклад, нездатність економити може призвести до суперечок щодо спільного використання або кількості напою, яку одна дитина вживає порівняно з іншою.

Скіннер розробив біхевіористський підхід, відомий як оперантне обумовлення, де на навчання впливають винагороди, покарання та фактори середовища. Його ідея полягала в тому, що діти вчаться поводитися певним чином через попередній досвід, який або був приємний чи неприємний. Він розглядав дітей як активних учасників цього процесу, які досліджують навколишнє середовище, а потім вчаться на наслідках своєї поведінки [133].

Скіннер виділив три групи оперантів або наслідків:

озитивні підкріплення. Поведінка винагороджується тим, що дитина вважає приємним або приємним. Це може бути дорослий, який хвалить за досягнення, або наклейка на таблиці за використання горщика.

егативні підкріплення. Поведінка припиняється або зменшується, тому що вона викликає біль, дискомфорт або засмучення. Дитина, яка торкається чогось дуже гарячого, намагатиметься не повторювати цей досвід, оскільки вона дізналася, що це боляче.

окарання. Це застосування неприємного подразника або усунення потенційної винагороди. Наприклад, забрати у дитини мобільний телефон після того, як він не прибрав у кімнаті.

Дослідження Скіннера показало, що для отримання найкращих результатів підкріплення має бути негайним, неочікуваним і послідовним. Наскільки це можливо, воно також має бути позитивним. Однією з найкращих форм позитивного підкріплення для використання в дитячому віці є негайний

зворотний зв'язок щодо успішності, це дозволяє дитині знати, що вона зробила добре, і показує, що ви цінуєте її зусилля.

Під неочікуваним розуміється, що дитина не повинна виконувати дії чи поведінку лише заради похвали. Деякі діти можуть проявляти складну поведінку, щоб привернути увагу – це також є позитивним підкріпленням, тому слід знати, що це відбувається, і намагатися переконатися, що приділяється уваги лише хорошій поведінці.

Наклейки — це ще один спосіб позитивного підкріплення, їх можна надавати, щоб винагороджувати поведінку, наприклад ділитися, користуватися горщиком і триматися за руки під час прогулянки. Важливо, щоб дитина знала, навіщо їй дають наклейку, і чи вона має для неї значення, щоб заохотити бажану поведінку. Для деяких дітей їхній вік або рівень розуміння означає, що наклейки мають меншу цінність, дитина, наприклад, буде рада обійматися. Усі форми підкріплення мають відповідати віку та бути значущими, щоб мати бажаний ефект.

Працюючи в 1960-х роках, Бандура провів дослідження, використовуючи експеримент, відомий як «експеримент з лялькою Бобо», який показав, що якщо демонструвати агресивну поведінку по відношенню до ляльки без наслідків, діти будуть наслідувати цю поведінку.

Бандура використовував це дослідження, щоб розвинути свою теорію соціального навчання, яка базується на ідеї, що діти вчаться у своєму оточенні через активний когнітивний процес навчання на основі спостереження.

Хоча існують загальноприйняті обмеження щодо оригінального дослідження (включно з питанням етики), загальновизнано, що до певної міри діти будуть звертати увагу та наслідувати поведінку тих, за ким вони спостерігають.

Хорошим прикладом цього є те, що підлітки копіюють образ/моду/танцювальні рухи знаменитостей, які їм подобаються. Дорослі реагуватимуть на таку поведінку як позитивно, так і негативно.

Тоді діти навчаються через соціальне середовище, в якому вони живуть, які форми поведінки є прийнятними. Незважаючи на те, що базується на поведінці, сам Бандура описує свою теорію як форму «соціального когнітивізму» – дитина буде наслідувати поведінку чи діяльність лише за наявності когнітивного розвитку, який її підтримує. Дитина повинна вміти помітити дію, запам'ятати її, а потім повторити.

Діти навчатимуться у тих, хто їх оточує, включаючи як інших дітей, так і дорослих у їхньому житті. У ранньому віці важливо надати дітям хороші приклади для наслідування, щоб показати, як поводитися в різних ситуаціях.

Завдяки цьому діти навчаються ділитися, запам'ятовують свої манери та будуть корисними. Згідно з теорією соціального навчання, діти вчаться, наслідуючи інших, а не навчаючи чи показуючи. Прикладом цього може бути навчання переходу дороги. Якщо щоразу, коли переходите дорогу з дітьми, слід знаходити безпечне місце для переходу, зупинитися, подивитися та послухати, а потім проходити обережно, коли немає руху, вони навчаються цьому шляхом наслідування.

Теорія розвитку особистості Фрейда часто використовується для пояснення несвідомих думок і дій. Фрейд припустив, що розум або особистість складається з трьох частин:

Ід

- Его
- Суперего.

Ід є наявним при народженні, він дозволяє дитині вижити завдяки набору інстинктів. Немає уваги щодо впливу на інших, коли задовольняються їхні потреби [51].

Его розвивається з Ід у перші кілька місяців життя дитини. Его заохочує більш соціально прийнятний спосіб задоволення вимог Ід. Маленька дитина почне розуміти концепцію прийому їжі під час їжі – це відомо як відкладене задоволення.

Супер-его розвивається в дитинстві. Цей аспект також можна розглядати як совість, гордість і впевненість. Дитина може відчувати провину, якщо вона порушила правило або вела себе неприйнятним чином.

Коли щось йде не так, виникає внутрішній конфлікт між Его і Супер-его. Дитина може спробувати впоратися з цим, використовуючи такі захисні механізми, як заперечення, придушення або витіснення.

Хоча роботи Фрейда не витримали наукової перевірки, його ідеї можуть допомогти в певній мірі пояснити та зрозуміти несвідому поведінку. Якщо доглядати за немовлятами, це допоможе зрозуміти, що вони плачуть тому, що потребують задоволення.

У міру розвитку дітей можна вимагати від них більших очікувань щодо очікування їжі, привчання до туалету чи ввічливої поведінки. Це також може допомогти побачити механізми захисту в дії, такі як реакція «це був не я», коли щось зламалося.

Маслоу цікавило те, що мотивує людей, розвиваючи свою теорію, він припустив, що люди мотивовані для досягнення певних потреб. Він вважав, що це відбувається в спадщині, і припустив, що кожен рівень має бути виконано, перш ніж людина зможе перейти до наступного. Остаточним рівнем самоактуалізації була не єдина ціль, а скоріше досвід і те, що людина перебуває в постійному процесі «становлення» [91].

Якщо базові потреби дитини в їжі, теплі, сні, любові та безпеці не задовольняються, вона не буде рости й розвиватися. Використання ключової особи в установі гарантує, що дитина почуватиметься у безпеці. Коли все це встановлено, дитина може рухатися до вершини піраміди та розвивати повагу – це підтримується загальним духом і цінностями середовища.

Однак для деяких дітей їхні базові потреби не задовольняються вдома, і це може стати проблемою захисту дітей.

Дослідження Боулбі в 1950-х роках привели його до розуміння того, що психічне здоров'я дітей може бути пов'язане з розлученням із їхнім основним опікуном. Він визначив, що дитина прив'язана до матері не лише тому, що вона

годує її, але й для підтримки її соціального, емоційного та когнітивного розвитку. Він запропонував, що прихильність слід розуміти в еволюційному контексті: коли дитина засмучена, скривджена або їй загрожують, вона шукатиме близькості до фігури прихильності, з точки зору еволюції, це підвищить її шанси на виживання [25].

Відомо, що прихильність розвивається через серію етапів: 0-3 місяці - немовлят приваблюють людські обличчя та голоси. 3-7 місяців - у малюків формується невивіркова прихильність. Вони виявляють очевидне задоволення, коли впізнають знайомий голос чи обличчя, але вони також раді бути в компанії незнайомих людей. У 7-8 місяців у малюків формуються специфічні прихильності. Дитина показує та надає перевагу конкретним ключовим людям і виявлятиме страждання, якщо вони залишать кімнату (тривога розлуки). Дитина також може бути засмучена або боятися близькості незнайомців (страх чужинців).

Починаючи з 9 місяців, дитина сформує кілька прихильностей. Дитина стане більш незалежною і сформує численні здорові прихильності. Хороша здорова прихильність, швидше за все, формується, коли вихователь чуйно реагує на потреби та сигнали дитини. Якість цих емоційних зв'язків сформує здатність дитини будувати здорові стосунки пізніше в житті.

Няня, або ключова особа стануть важливою другорядною прихильністю в житті дитини. Частиною ролі, коли дитина починає відвідувати дитячий заклад, може бути пояснення важливості цього батькам, щоб вони не відчували загрози і щоб дитина не довше шукати їх турботи та уваги.

Здорова дитина встановлює міцні зв'язки з кількома основними опікунами у своєму житті, включаючи батьків, бабусь і дідусів, старших братів і сестер та працівників молодшого віку. Якщо можливо, ключова особа в установі має залишатися тією самою для цієї дитини стільки часу, скільки це дозволяє структура середовища. Важливо враховувати утримання персоналу в установі, оскільки велика плинність кадрів може вплинути на розвиток цих ключових прихильностей.

В усіх теорій і реалізувати низку принципів, якими керується навчання в ранньому віці. Ось кілька принципів, про які слід пам'ятати, організовуючи налаштування та плануючи навчання та розвитку дитини:

1. Розвиток дітей є цілісним, сфери навчання взаємопов'язані.
2. Навички розвиваються на основі попереднього навчання та досвіду
3. Розвиток відбувається послідовно, швидкість буде різною залежно від окремої дитини.
4. Розвиток відбувається в соціальному та культурному контексті та впливає на дитину.
5. Діти активно навчаються, їм потрібно досліджувати, експериментувати та відчувати свій світ.
6. Діти повинні рости в середовищі, де багато мови.
7. Діти вчаться через гру, у них є вроджене бажання грати, вони мають право на гру.
8. І природа, і виховання сприяють розвитку дитини. Для підтримки когнітивного розвитку має відбутися біологічне дозрівання.
9. Дітям потрібно давати можливість здобувати навички, практикувати навички та випробувати себе.
10. Необхідно задовольняти базові потреби дітей, щоб вони могли бути мотивованими повністю розкрити свій потенціал
11. Діти повинні працювати на основі надійних і здорових прихильностей.

Піаже описав два типи моралі: гетерономну мораль і автономну мораль. Гетерономна мораль базується на односторонній повазі та беззаперечному підпорядкуванні владі та правилам, які вона приписує. Автономна мораль заснована на взаємній повазі, взаємності та рівності серед однолітків. Відповідно до соціального контексту дітей розвиваються два типи моралі. Обмежене середовище, яке характеризується підпорядкуванням диктату ієрархічної влади, може призвести до формування гетерономної моралі. Середовище співпраці, що характеризується взаємністю та рівністю, може призвести до появи автономної моралі [113;114]. Важливо відзначити, що

Піаже обережно називав два типи моралі «стадіями» [136]. Не було чіткого зсуву між двома типами моралі з точки зору задоволення критеріїв когнітивного розвитку для стадійної теорії, яку Кольберг пізніше встановив у своїй роботі моральний розвиток [76].

Кольберг працював у рамках парадигми когнітивного розвитку та визначив шість етапів морального міркування. Він постулював, що моральне міркування проходить через інваріантну послідовність етапів до все більш адекватного розуміння того, що є справедливим або справедливим. У перші роки життя маленькі діти починають з примітивної моралі, керованої страхом покарання або бажанням отримати вигоду (дотрадиційні стадії). Вони спочатку зосереджуються на собі і не усвідомлюють, що інтереси інших можуть відрізнитися від їхніх власних. Маленькі діти розуміють моральність як шанобливу слухняність владі. Моральна поведінка чи дія виправдовуються уникненням покарань і вищою владою влади. Коли моральні міркування маленьких дітей переходять на наступний рівень, вони починають усвідомлювати, що інші люди можуть мати різні інтереси. Те, що є моральним, залежить від безпосередніх інтересів людини. Правильною дією є те, що інструментально задовольняє свої потреби, а іноді й потреби інших за допомогою процесу обміну [76].

Ці короткі приклади впливових теоретиків ілюструють, як теорії когнітивного розвитку, зокрема внески Піаже та Кольберга, приписують моральний розвиток маленьких дітей «когнітивним» і «структурним» способами. Обидва сформувавши способи, якими вчені, психологи, педагоги і навіть батьки концептуалізують розвиток моральних якостей маленьких дітей. Проте обидві претензії не залишилися беззаперечними. Серед критики тут обговорюються дві найбільш актуальні для маленьких дітей.

Перша — це ідея егоцентризму. Піаже використав його для опису особливостей передопераційного мислення маленьких дітей. Цей термін не означає егоїзму [114]. Це просто наголошує на тому, що маленькі діти ще не зрозуміли певних концепцій, включно з тим, що існують інші «я» з власними

потребами та почуттями, власними переконаннями та власними поглядами. Концепція розгляду маленьких дітей як егоцентриків також була залучена до Кольберга на ранній стадії морального розвитку. У соціальній ситуації егоцентризм може змусити маленьку дитину проектувати власні почуття та думки на інших. Іноді це також може сформувати односторонній погляд на правила та відносини влади. Маленька дитина може без жодних сумнівів приймати правила інших і виконувати їх. Маючи егоцентричний розум, маленькі діти можуть легко зосередитися на наслідках дій, а не на намірах, які стоять за ними. Наприклад, розмір покарання за проступок, в егоцентричній свідомості дитини, повинен відповідати розміру збитку, незалежно від будь-якого розгляду наміру (Піаже) [113].

Однак багато дослідників залишаються скептичними щодо егоцентризму маленьких дітей. Зокрема, деякі заперечують використання егоцентризму в розумінні маленькими дітьми соціального світу, який тісно пов'язаний з розвитком їхнього морального характеру [62]. На відміну від ідеї егоцентризму, дослідження «теорії розуму» дітей молодшого віку показують, що навіть три- та чотирирічні діти здатні зрозуміти, чому інші люди роблять те, і відчувати те, що відчувають вони. Загалом, термін «теорія розуму» відноситься до набору взаємопов'язаних концепцій і переконань, які ми використовуємо щоразу, коли намагаємося зрозуміти свою власну поведінку чи поведінку інших людей [50;83;117]. Хоча дослідження також, очевидно, виявили межі теорії розуму маленької дитини [153], дані, які свідчать про те, що маленькі діти дійсно мають теорії про умисли, переконання та бажання інших людей, все ще є сильними [57] .

Значення того, що маленькі діти мають теорію розуму, розширює сферу досліджень у ранньому віці щодо розвитку морального характеру. Маленькі діти не є безнадійно егоцентричними і просто приймають правила та норми, нав'язані владою. Дослідники почали вивчати, наприклад, розуміння маленькими дітьми навмисності та морального судження [84], дружба та

моральне усвідомлення [112], а також когнітивний і соціальний розвиток [122;123].

Друге обговорення стосується структурних припущень моральних стадій, зокрема викладених Кольбергом [76]. Хоча деякі дослідження підтверджують достовірність цих стадій розвитку [33], інші також продемонстрували, що старші підлітки та молоді люди, мабуть, регресували від четвертої стадії звичайних моральних міркувань до попередніх доконвенційних стадій [69]. Ці проблеми спонукають дослідників глибше вивчати визначення моралі, зокрема зв'язки між міркуваннями про соціальні конвенції та моральними концепціями справедливості та добробуту людини [146]. Таким чином, були створені альтернативні концептуалізації розвитку морального характеру, включаючи «Дві орієнтації» Керол Гілліган, яка припускала, що дівчата можуть міркувати інакше, ніж хлопчики [53], і теорію домену, розроблену Туріелем та його колегами [147].

Теорія предметної області стверджує, що соціальне знання побудоване в межах трьох різних областей: моральної, соціальної традиційної та особистої [147; 106]. Сфера моралі включає питання справедливості, добробуту людини, взаємності та індивідуальних прав. Конвенційна соціальна область включає правила та норми, що обслуговують функції соціальних систем і соціальної організації. Особиста сфера складається з питань, які не є питаннями правильного чи неправильного, а радше питаннями індивідуального розсуду, переваг та особистого вибору. На відміну від Піаже [113] і Кольберга припущення [76], що маленькі діти підкоряються лише соціальним нормам і авторитетам і не відрізняють мораль (справедливість) від суспільних умов до більш просунутих стадій, теорія домену припускає, що навіть дуже маленькі діти по-різному міркують про моральні вчинки, які впливають на благополуччя інших, і традиційні справи, нав'язані соціальними нормами або владою [107;147]. Отже, ці три різні сфери забезпечують дослідження розвитку морального характеру дітей раннього віку з розширеною основою для роботи.

Щодо моральних питань, дітей молодшого віку хвилюють питання шкоди собі та іншим [107]. Прикладами в ранньому дитинстві можуть бути фізичні пошкодження, наприклад, штовхання та удари; психологічна шкода, наприклад, дражнити та обзивати; справедливість або несправедливість, наприклад, викрадання та знищення іграшок [66]. Що стосується традиційних суспільних правил, прикладами можуть бути такі проблеми, як: поведінка за столом, наприклад, очікування, поки інші закінчать їсти; правила класу, наприклад, тиша в книжковому кутку; і способи одягу, наприклад, спідниці для дівчат. Що стосується особистих проблем, маленькі діти можуть розглядати такі питання, як вибір друзів, розважальні заходи та інші види діяльності, розроблені як «вільний вибір». Тут варто зазначити, що концепції особистих проблем є вирішальними в теорії домену. Нуччі припустив, що встановлення контролю над особистим доменом може задовольнити потребу встановити межі між собою та іншими. Тоді це критично важливо для встановлення особистої автономії, індивідуальної ідентичності та почуття моральної свободи волі [105]. Почуття особистої ідентичності та волі сприяє міжособистісним стосункам у різних соціальних контекстах, у яких відбуваються такі дії, як взаємність та співпраця [148].

Прихильники теорії домену припускають, що інші виміри разом сприяють формуванню морального характеру дитини; вони стверджують, що судження в соціальних звичаях і оцінка особистих проблем мають місце разом із міркуваннями справедливості. З точки зору дослідників теорії домену, вихователі та вчителі повинні розглянути, як аспекти оточення та практики догляду за дітьми по-різному відображаються на формах соціального досвіду, пов'язаного з розвитком моральних і звичайних уявлень маленьких дітей. Інший напрямок теорії, що стосується морального розвитку, наголошує на важливості приналежності та референтних груп або можливість брати участь у соціальній взаємодії з людьми, які вважаються рівноправними [70]. Цілоком можливо, що нібито моральна поведінка маленьких дітей ґрунтується не

стільки на підпорядкуванні авторитету чи емпатії, скільки на потребі згуртувати групи дружби.

Різні впливові теорії вказують на різні аспекти морального розвитку та формування характеру маленьких дітей. Теорії когнітивного розвитку наголошують на ступені зрілості пізнання та здатності до морального міркування, що спрямовує розвиток морального характеру дитини. Ключовим є надання маленьким дітям можливості практикувати та застосовувати свої навички морального міркування. Вищі рівні когнітивного розвитку вказують на вищі можливості становлення моральної істоти. Натомість теорія триєдиної етики (ТТЕ) звертає увагу дослідників на сферу емоцій у формуванні морального характеру дитини [57;58]. Ранні емоційні переживання впливають на структуру мозку, будуючи основу для подальшого морального розвитку. Для розвитку морального характеру дітей раннього віку вивчення ТТЕ має два значення. По-перше, він намагається пояснити індивідуальні відмінності в моральному функціонуванні. Ранні емоційні переживання маленьких дітей можуть вплинути на формування їх характеру та поведінку в контексті. Емоційні переживання взаємопов'язані з мозковою проводкою та, у свою чергу, впливають на обробку інформації. Встановлення емоційної схеми пов'язане з архітектурою мозку для моралі, а також пізніше етичного вираження. ТТЕ пропонує «початкові умови для оптимального морального розвитку людини» [66].

Окрім викликів, пов'язаних із властивими рисами «великих» когнітивних теорій розвитку, точаться також дискусії щодо епістемологічних позицій і парадигм, які формують дослідження розвитку дітей. Брунер, на чії ранні роботи 1940-х років вплинули ідеї Піаже про когнітивний розвиток, пізніше стверджував, що неспроможність Піаже розглянути інтерсуб'єктивність і форми культури, від яких залежить її функціонування, представляє дивовижну прогалину в його теоріях; але що «ранні роботи Піаже про моральний розвиток виявляють чутливість до переосмислення існуючих культурних норм дорослою дитиною, навіть якщо Піаже не виявляє великого інтересу до

інтерпретації як психічного процесу сам по собі» [27]. Як засновник соціального конструктивістського руху, Брунер підкреслив, наскільки роботи Піаже суттєво відрізнялися в цьому відношенні від роботи Льва Виготського (і навіть його власних пізніших творів). Для останнього, сказав він, «найголовніше питання... полягає в тому, як символічні інструменти культури вдаються через соціальну взаємодію, щоб потрапити з «зовні» в наш «внутрішній» репертуар думок» [27]. По мірі розвитку двадцятого століття відбувся зсув до більш контекстуальних або екологічних досліджень розвитку дітей, а також до спроб зрозуміти значення, яке вони приписували їхньому досвіду «реального світу», з підвищеною увагою до компетентності та волі дітей [26]. Поспіх також приписав ці різні позиції ліберальним раціоналістичним проти комунітарних онтологічних позицій і припустив, що ці дві точки зору представляють дуже різні наслідки та потенційні моделі для морального розвитку та освіти [63].

Ймовірно, у відповідь на зростання соціальних конструкційних і постмодерністських поглядів в академічних колах, а також на виклики та аномалії в дослідженнях, що базуються на грандіозних теоріях морального розвитку, Дженсен (2008) пропонує культурно-розвиваючий підхід. Цей підхід спрямований на залучення та синтез попередніх теорій Кольберга, Піаже, Туріеля та Гіллігана, згаданих вище. Дженсен наголошує на величезній мінливості в типі та діапазоні культурних впливів, яким можуть піддаватися різні діти (і навіть дорослі) і з якими вони взаємодіють. Ця перспектива має особливе значення для цього рефлексивного опису того, як група дослідників також прагнула викрити та дослідити власні соціально та культурно сконструйовані припущення та теорії щодо розвитку характеру.

Поведінка ділитися є проблематичною в основному через труднощі розробки поняття ділитися, яке є достатньо точним, щоб задовольнити дорослих, і достатньо розпливчастим, щоб охопити те, що відбувається, коли діти, здається, діляться. Існує два принципово різні типи спільного використання контексту. У першому хтось із повноваженнями (або іншим

чином контролюючими) розподіляє ресурси всім тим, хто бажає їх мати. У дорослих ситуаціях тут виникають питання справедливості розподілу. Діти також можуть бути дуже уважними до несправедливості розподілу на свою шкоду.

Другий тип контексту спільного використання є більш актуальним для цього дослідження. У цьому випадку одна особа має ресурси, якими вона (вона) бажає скористатися, але дозволяє іншим, які також бажають ними скористатися. Перша особа повинна мати можливість використовувати ресурси, надані другій, і, таким чином, зазнавати певних втрат, коли вони передаються. Може бути так, що друга особа може претендувати на право на деякі ресурси, і в цьому випадку має місце (мовчазне) звернення до якогось органу, і контекст справді відноситься до першого типу. Там, де це не так, щедрість, емпатія та співчуття важливіші, ніж справедливий розподіл.

Значна частина поведінки спільного використання, яка спостерігалася в одному дошкільному закладі, була або спонуканою дорослим, або нав'язаною бенефіціаром за допомогою таймера, який використовувався в дитячому садку для регулювання черги з популярним обладнанням. В обох цих випадках можливо, що той, хто ділиться, робив не більше, ніж відповідав тим чи іншим інструкціям дорослих. Крім того, велика частина зафіксованої поведінки більше нагадувала боротьбу за владу за ресурси, ніж доброзичливість.

Можна очікувати, що дитяче мислення, розмова та поведінка чітко впишуться в шаблон, який повинен бути попередником чеснот дорослих. Можливо, найбільш багатообіцяючою частиною поведінки з точки зору підготовки до дорослого життя є приклад, наведений Ліном [85].

X (чоловік) користувався ножицями протягом п'яти хвилин.

Y (жінка) підійшла і хотіла скористатися ножицями.

Y: «Можна отримати ножиці, будь ласка».

X: «Всередині є деякі».

Y псує робочий стіл.

X: «Подивіться, що ви зробили».

X продовжував скорочувати свою роботу.

Y: «Ви можете вирізати це для мене?»

X: "Всередині є такі"

Y проігнорував те, що сказав X.

Через деякий час X зайшов до класу і приніс кілька ножиць для Y.

Y використав їх кілька секунд і пішов.

Приклад має на меті проілюструвати труднощі, які завжди присутні навіть у найпростішому дослідженні, але які стають помітними, коли використовуються більш складні проекти, особливо ті, що спираються як на якісну, так і на кількісну точки зору. Натуралістичний підхід до спостереження за дітьми та ітеративний та спільний аналіз доказів мав переваги та недоліки, як описано раніше. Незважаючи на те, що дослідники були обережні у своїх твердженнях щодо моральної свідомості та розвитку дітей, цей підхід дозволив створити теоретичну модель для обміну, на основі якої можна розвинути майбутні дослідження та для якої можливі різні плани досліджень.

Результати натуралістичних спостережень розглядалися паралельно з результатами опитувальників і дискусійних груп або інтерв'ю з батьками та лікарями-практиками раннього віку. Посилаючись на коментарі, зроблені під час групових або індивідуальних інтерв'ю [16], деякі батьки інтерпретували певну поведінку складними способами, які було б важко звести до простої відповіді за шкалою Лайкерта в опитувальнику.

«Неслухняні» заклинання зазвичай пов'язані з втомою або...
«Неслухняність чи просто вивчення меж?»

Отже, питання в анкетах та аналіз відповідей на них розглядалися з обережністю та з використанням аналізу головних компонентів. Без спостережень за складною поведінкою дітей при спільному спілкуванні, що так кидало виклик дослідницькій групі, було б важко втриматися від того, щоб зробити спрощені висновки з даних анкети. Очевидно, що це було б неправильно, хоча Сіл [131] припускає, що це спосіб, у який часто працює якісний аналіз. Кількісний підхід припустив би, що не слід навіть натякати на

такий висновок без подальшого підтвердження. Сіл припускає, що відсутність таких міркувань у більшості якісних досліджень також може призвести до низької якості роботи [131].

Використання натуралістичних спостережень (повторних і лонгітюдних) може створити велику кількість багатих даних, які можна проаналізувати різними способами. Метод, який використовується після початкових візитів, коли всі знайомляться з дослідником, здебільшого не є нав'язливим, оскільки дослідник фактично стає частиною середовища. Основна небезпека полягає в упередженості дослідника під час збору даних. Чи ми помічаємо лише деякі речі, а не інші через наші переконання, цінності та попередній досвід? Чого ми сумуємо? Використання відеоспостереження використовувалося як перевірка, і в дослідженні брали участь більше ніж один дослідник, і команда в цілому досліджувала записи спостережень, щоб критикувати/поділитися аналізом. Використання спостережень та дискусійних груп/інтерв'ю на початку дослідження підкреслило необхідність обережності при розробці запитань і категорій відповідей для анкети.

Загальні висновки щодо спільного використання полягають у тому, що складні та різноманітні підходи дітей до того, що можна визначити як поведінку обміну, обумовлені переконаннями, цінностями та припущеннями дорослих з точки зору практикуючих припущень щодо того, чим є та яким повинен бути обмін. Ці припущення самі є культурно сконструйованими на макромасштабі, але також і на мікромасштабі; культури раннього віку, наприклад, коли таймер диктував поведінку, і це сприймалося як «правильне». Можна навіть сказати, що це стало «найкращою практикою» з точки зору припущень персоналу щодо того, як діти мають поводитися одне з одним, коли розподіляються ресурси. Тому було б доцільно подумати про моральний розвиток у зв'язку з більш ніж однією з «великих теорій», а не однією з них. Це пов'язано з ідеями про те, що аспекти розвитку маленьких дітей не слід розглядати ізольовано, а що вони взаємопов'язані.

1.2. Теоретичні підходи до аналізу впливу стилів сімейного виховання на формування характеру дітей раннього віку

Що стосується виховання дітей, у сім'ях існує велика різноманітність. Культурне середовище значною мірою впливає на те, як існує сім'я та як виховуються діти. Зміни, викликані імміграцією (з різними культурними, етнічними та духовними ідеологіями), соціально-економічним статусом і неповними сім'ями, є деякими факторами, які визначають різні стилі виховання в сім'ях. Ці закономірності відрізняються, якщо враховувати расову та етнічну приналежність. Хоча діти можуть процвітати в будь-якому сімейному оточенні, дані свідчать про те, що в середньому діти, які живуть у неповних сім'ях, живуть гірше, ніж їхні колеги.

Визначення культури відноситься до моделі соціальних норм, цінностей, мови та поведінки, які поділяють індивіди. Як наслідок, на батьків впливає їхня культура. З точки зору саморегуляції, підходи до виховання різняться в різних культурах щодо заохочення уваги, поступливості, відстроченого задоволення, виконавчої функції та посиленого контролю.

Кожні батьки мають свій підхід до взаємодії та керівництва своїми дітьми. Мораль, принципи та поведінка дитини зазвичай формуються через цей зв'язок.

Авторитарне батьківство - батьки цього стилю, як правило, мають односторонній спосіб спілкування, коли батьки встановлюють суворі правила, яким підкоряється дитина. У дитини майже немає місця для переговорів, а правила зазвичай не пояснюються. Вони очікують, що їхні діти дотримуватимуться цих стандартів, не допускаючи помилок. Помилки зазвичай призводять до покарання. Авторитарні батьки зазвичай менш дбайливі та мають високі очікування з обмеженою гнучкістю.

Діти, які ростуть з авторитарними батьками, зазвичай будуть найкраще поводитися в кімнаті через наслідки поганої поведінки. Крім того, вони можуть краще дотримуватися точних інструкцій, необхідних для досягнення

мети. Більше того, такий стиль виховання може призвести до того, що діти мають вищий рівень агресії, але також можуть бути сором'язливими, соціально невмілими та нездатними приймати власні рішення [92]. Ця агресія може залишатися неконтрольованою, оскільки їм важко контролювати гнів, оскільки вони не отримали належного керівництва. Вони мають низьку самооцінку, що ще більше посилює їхню нездатність приймати рішення [93]. Суворі батьківські правила та покарання часто змушують дитину бунтуватись проти авторитетів, коли вона дорослішає.

Авторитетне виховання – цей тип батьківства зазвичай розвиває близькі, дбайливі стосунки зі своїми дітьми. Вони мають чіткі вказівки щодо своїх очікувань і пояснюють причини, пов'язані з дисциплінарними стягненнями. Дисциплінарні методи використовуються як спосіб підтримки, а не покарання. Мало того, що діти можуть вносити свій внесок у цілі та очікування, але також існують часті та відповідні рівні спілкування між батьками та їх дитиною. Як правило, такий стиль виховання призводить до найздоровіших результатів для дітей, але вимагає багато терпіння та зусиль з обох сторін.

Авторитетне виховання призводить до того, що діти впевнені, відповідальні та здатні до саморегуляції [92; 98]. Вони можуть ефективніше керувати своїми негативними емоціями, що призводить до кращих соціальних результатів і емоційного здоров'я. Оскільки ці батьки також заохочують незалежність, їхні діти дізнаються, що вони можуть досягати цілей самостійно. Це призводить до того, що діти ростуть із вищою самооцінкою. Також ці діти мають високу успішність у навчанні та успішності [116].

Дозвільне виховання - поблажливі батьки, як правило, теплі та турботливі та зазвичай мають мінімальні очікування. Вони нав'язують своїм дітям обмежені правила. Спілкування залишається відкритим, але батьки дозволяють дітям самим вирішувати питання. Ці низькі очікування зазвичай призводять до рідкого застосування дисципліни. Вони поведуться більше як друзі, ніж батьки.

Обмежені правила можуть спричинити у дітей нездорові харчові звички, особливо щодо перекусів [87]. Це може призвести до підвищення ризику ожиріння та інших проблем зі здоров'ям у подальшому житті дитини. Дитина також має велику свободу, оскільки вона вирішує, коли їй спати, чи робити домашнє завдання чи коли, а також вирішує час перед комп'ютером і телевізором [80]. Такий ступінь свободи може призвести до інших негативних звичок, оскільки батьки не дають особливих вказівок щодо поміркованості. Загалом, діти поблажливих батьків зазвичай мають певну самооцінку та пристойні соціальні навички. Однак вони можуть бути імпульсивними, вимогливими, егоїстичними та їм бракує саморегуляції.

Незалучене батьківство - дітям надається багато свободи, оскільки такий тип батьків зазвичай тримається осторонь. Вони задовольняють основні потреби дитини, залишаючись відстороненими від життя дитини. Незаангажований батько не використовує певний стиль дисциплінування та має обмежене спілкування зі своєю дитиною. Вони, як правило, мало піклуються, але мало чи зовсім не сподіваються на своїх дітей.

Діти незалучених батьків, як правило, витривалі і навіть можуть бути більш самодостатніми, ніж діти з іншими типами виховання. Однак ці навички розвиваються через необхідність. Крім того, вони можуть мати проблеми з контролем своїх емоцій, менш ефективні стратегії подолання, академічні проблеми та труднощі з підтримкою або плеканням соціальних стосунків [103; 78]. Характеристики стилю виховання батьків можуть продовжувати переважати в поведінці та діях дитини з віком. Коли діти дорослішають, на них можуть впливати інші фактори, які надалі формують або змінюють їх поведінку (наприклад, терапія, культура, робота та коло спілкування). Щодо наслідків для здоров'я, важливо визначити, які сфери занепокоєння пов'язані зі стилем виховання батьків пацієнта (тобто, звичка перекушувати без контролю) і вирішити проблеми на цьому рівні. Ці питання стають відносно більш важливими щодо поведінкового та психологічного втручання.

Стати культурно компетентним, коли це можливо, є великою перевагою для постачальників, які піклуються про педіатричних пацієнтів. Розуміння сімейного походження, того, як встановлюються правила та стилі дисципліни, дозволить клініцисту зрозуміти динаміку сімейного осередку. Після того, як провайдер ознайомиться з методами батьківського виховання, виявлення, управління або направлення сімей буде легшим.

Для втручання дитини може знадобитися знання стилю виховання їхніх батьків, особливо якщо є підозра на фізичне чи словесне насильство. Розуміння домашнього середовища дитини може сприяти кращим результатам для пацієнтів, оскільки можна застосовувати більш персоналізовані підходи до благополуччя дитини.

Демократично-дозвільний тип виховання - спочатку демократично-дозвільний стиль виховання заохочує дітей розвивати автономію та ініціативу, а також вільно висловлювати свою думку [138]. Батьки, які дотримуються такого стилю поведінки, ласкаві та підтримують їх дітей, демонструючи їхню присутність у їхньому житті [158]. Демократичний стиль виховання включає високий рівень контролю та підтримки, скерування поведінки дітей шляхом пояснення сімейних правил і заохочення здорового діалогу та аргументації контраргументів. Підростаючи з батьками, які використовують цей стиль, діти розвивають здатність вести переговори та ефективно спілкуватися, що робить їх у майбутньому більш соціально відповідальними та автономними особистостями.

Крім того, діти розвивають соціальні навички, підтримують хороші стосунки з однолітками та мають гарну успішність у школі. Демократичний тип сприяє розвитку позитивних характеристик дітей, оскільки демократичні батьки дають вказівки щодо контролю поведінки дитини відповідно до її віку та пропонують логічне пояснення встановлених обмежень. Таким чином діти краще розуміють очікування батьків і реагують на них. Крім того, демократичні батьки встановлюють суворі правила і прагнуть підкорятися, але в той же час вони використовують двостороннє спілкування зі своїми дітьми і

показують їм шлях до успіху. Вони також надають можливість дітям заслужити їх щирю похвалу [110].

На відміну від демократичного стилю виховання, існує авторитарний стиль, який наголошує на контролі та дотриманні правил [109]. Батьки цього типу мають високі очікування. Вони також емоційно віддалені і рідко спілкуються зі своїми дітьми. Вони також накладають певні покарання у випадках недотримання правил [110]. Авторитарні батьки прагнуть нав'язати бажану поведінку своїм дітям [14].

Отже, основні відмінності між цими двома типами полягають у тому, що авторитарні батьки віддають перевагу батьківському контролю та обмежують незалежність своїх дітей, тоді як демократичні батьки заохочують цю незалежність. Авторитарні батьки використовують агресивну односторонню комунікацію, перешкоджаючи вираженню почуттів незалежності та автономії у своїх дітей, тоді як демократичні батьки пропонують підтримку та заохочують вираження цих елементів [13; 152].

Авторитарні батьки характеризуються браком комунікації та приймають авторитарні стратегії, такі як інтервенціонізм, критика, догана та погроза. Крім того, емоційна атмосфера є холодною та ворожою [32;86; 89;157;152]. Навпаки, демократичні батьки заохочують їх незалежність дітей і надання підтримки [13;157]. Вони також намагаються зрозуміти потреби дітей, надихаючи любов і відданість, створюючи середовище, яке заохочує розвиток. Вони зосереджуються на наданні пояснень, постановці реалістичних цілей і відкритому прийнятті поглядів дітей. Атмосфера, яку вони створюють, є позитивною та надихаючою, надаючи дітям можливість вільно висловлювати свої ідеї через діалог та обговорення. Нарешті, вони дають стимули для досягнення особистих успіхів. Ці підходи мають певний вплив на дітей. Що стосується демократично-дозвільного, було помічено, що високий рівень діалектичного батьківського стилю пов'язаний із зменшенням інтерналізованих симптомів і ризикованої поведінки, підвищенням здатності регулювати поведінку, підвищенням сприйняття дитиною прийнятності з боку

своїх однолітків і загалом плавним пристосуванням до свого оточення [37; 89; 154]. Батьки-демократи мають очікування від своїх дітей, але також висловлюють підтримку щодо них. Це призводить до розвитку у дітей впевненості в собі та відповідальності, зменшення проблемної поведінки, підвищення соціальних навичок та підвищення їх успішності. Таким чином, діти, які ростуть у демократичних батьків, більш незалежні та готові співпрацювати з однолітками. Крім того, демократичний тип виховання допомагає дітям бути більш співчутливими та цікавитися іншими людьми [97].

Стосовно дітей авторитарних батьків спостерігається, що вони ворожі та сором'язливі з однолітками, залежні від батьків, тривожні та нерішучі. На думку Мура та Айзенберга, авторитарний підхід до виховання негативно асоціюється з позитивним соціальним розвитком дітей. Авторитарний тип виховання пов'язаний з нездатністю контролювати поведінку, низькою самооцінкою, зниженням соціальних навичок, труднощами в адаптації, депресією [12; 37; 89].

Виходячи з усього вищевикладеного, можна зрозуміти, що спосіб взаємодії батьків з дітьми суттєво впливає на їх поведінку, соціалізацію та формування особистості. На поведінку дітей впливає клімат у родині. Демократичний тип більше пов'язаний з розвитком у сприятливому середовищі, діти дотримуються соціальних стандартів, мають позитивну соціальну поведінку, відповідають за свої вчинки, почуваються адекватними, мають впевненість у собі.

Навпаки, авторитарний тип пов'язаний із суворим контролем, проблемною адаптацією дітей, відсутністю незалежності, зниженням соціальних навичок і меншою комунікабельністю. Нарешті, прийняття типів виховання, що характеризується розумінням, підтримкою дитини, спілкуванням, заохоченням, а також необхідним батьківським контролем без покарань, є дуже важливим для розвитку особистості дітей, їхньої поведінки та безперешкодної інтеграції в суспільство. Завдяки такому підходу діти можуть розвиватися як відповідальні та свідомі громадяни.

Економічний розвиток нації значною мірою залежить від здоров'я, особистості та розвитку її дітей, а особливо від досвіду, який вони отримали під час вирощування в сім'ї та громаді. У дитинстві діти вчаться розуміти стандарти, встановлені для них батьками, розвивають прихильність, отримують більше уявлень про зовнішній світ і вчаться контролювати свої почуття та поведінку. На цьому етапі розвитку будь-яка помилка може призвести до проблем у розвитку, які можна перенести у доросле життя. Дослідження показали, що багато проблем, з якими стикається сучасне суспільство, такі як проблеми з психічним здоров'ям, ожиріння, серцево-судинні захворювання та злочинність, є результатом розвитку дитинства [54; 137].

Щоб гарантувати, що діти ростуть у належному середовищі та розвивають здатність ефективно протистояти суспільним проблемам, необхідні ефективні стилі виховання [65] визначили стилі виховання як емоційне середовище, в якому батьки виховують своїх дітей. Ефобі та Нвоколо описав стилі виховання як техніки та методи, які використовують батьки у вихованні своїх дітей [48]. Батьки залишаються ключовими дійовими особами в ранньому житті своїх дітей, і стилі виховання, які вони застосовують, можуть або сформувати, або знищити їхніх дітей. Сарвар повідомив, що проблематична поведінка, як-от підліткова злочинність серед дітей, часто пов'язана зі ставленням батьків до своїх дітей [128].

Виховання є визначальним фактором поведінки та особистості дітей. Батьки обирають методи виховання на основі своєї етнічної приналежності та культури, рівня освіти та доходу, причому стилі виховання відрізняються в різних суспільствах і в окремих людей. Д. Баумрінд [20] в основному вважається піонером стилів виховання після її статті 1966 року під назвою «Вплив авторитетного батьківського контролю на поведінку дитини» [128]. Баумрінд [20] визначив три стилі виховання, які застосовують багато людей у вихованні своїх дітей — вседозволений, авторитарний і авторитетний — і стверджували, що ці стилі виховання відіграють значну роль у певних

поведінкових результатах дітей. Сьогодні ці прототипи виховання стали важливим джерелом у дослідженні зв'язку «виховання – поведінка дитини» в процесі особистісного розвитку дітей. Ці стилі виховання мають як позитивний, так і негативний вплив на особистість дітей, а також можуть вплинути на їхні найкращі результати та допомогти уникнути несприятливих психологічних і поведінкових проблем.

Згідно з попередніми дослідженнями [36; 127], розвиток дитини залежить від того, чи батьки передають цінності та звички своєї культури своїм дітям через соціалізацію батьків. Інші дослідження стверджують, що батьківська соціалізація та адаптація дитини представляють двовимірну модель, яка передбачає, що батьки використовують різні елементи виховання, щоб соціалізувати своїх дітей (наприклад, батьківську теплоту та строгість) [52; 55; 88; 108; 118]. Поняття батьківського тепла відноситься до різних аспектів сімейних стосунків і передбачає спілкування, залучення, прийняття, підтримку та прихильність [90]. Дослідження, проведене Штайнбергом визначили різні категорії батьківської суворості, як вимогливість, контроль, нав'язування та нагляд. Чотири стилі виховання, що випливають із поєднання суворості й теплоти: авторитарний, авторитетний, нехтуючий і поблажливий [140].

Авторитетний стиль виховання передбачає бути чуйним і встановлювати високі стандарти для дітей. Батьки, які використовують цей прототип виховання, чуйно реагують на потреби своїх дітей і встановлюють обмеження, які є корисними для встановлення меж [47]. Цей стиль виховання передбачає оптимальний баланс між чуйністю та вимогливістю. Батьки, які використовують цей стиль, розумно розуміють незалежність своїх дітей, залучають їх до прийняття сімейних рішень, заохочують вербально спілкування та дозволяють їм брати відповідальність за свої дії. Батьки також мають характеристики високого стандарту, такі як висока емоційна прихильність до своїх дітей, підтримка навчання дітей і читання, ефективне спілкування.

Різні дослідники досліджували вплив авторитетного батьківства на особистість дітей. Наприклад, Актер [9] досліджував, як цей стиль виховання вплинув на особистість дітей у п'яти сферах: невротизм, екстраверсія, приємність, відкритість і сумлінність. Дослідження встановило, що авторитетний стиль має позитивні кореляції з приємністю, відкритістю, екстраверсією та сумлінністю дітей, а негативний – з невротизмом. Дослідження рекомендувало батькам використовувати цей стиль, щоб виховувати сильних і здорових особистостей і утримуватися від нагнітання негативу в особистості своїх дітей.

Хувер також вважав авторитетний підхід найкращим стилем виховання з точки зору того, що дозволяє дітям стати поважними особистостями з надійною прив'язаністю до своїх батьків [71]. Крім того, діти авторитетних батьків, як правило, мають високу стійкість, оскільки їх навчають вчитися на своїх помилках [111]. Нарешті, діти авторитетних батьків відчують більше задоволення від життя порівняно зі своїми однолітками, оскільки батьки відчують до них прихильність і постійну підтримку. Хоча цей стиль виховання зазвичай рекомендований для виховання дітей, його впровадження залишається складним для більшості батьків. Оскільки цей підхід вимагає тонкого балансу між чуйністю та вимогливістю, його часто важко реалізувати, і батьки проходять через ряд помилок, перш ніж знайти найкращу стратегію для себе та своїх дітей [111].

Авторитарний стиль виховання зосереджується головним чином на безпеці дітей. За словами Ядава та Чандоли [156], ця техніка виховання є унікальною, вимогливою, жорсткою та контролюючою. Тут очікується, що діти дотримуватимуться батьківських правил без запитань чи компромісів з боку батьків. Багато батьків, які застосовують цей підхід у вихованні своїх дітей, часто походять з культур, етнічних груп і національностей, які підтримують такий стиль виховання. Такий підхід не заохочує відкритого спілкування між батьками та дітьми, він прирівнює слухняність до любові та

виступає за суворе фізичне чи емоційне покарання дітей, які не дотримуються правил. Таким чином, батьки повністю контролюють своїх дітей.

Авторитарний підхід до виховання має ряд впливів на особистість дітей. За даними Бахрамі [18], він заохочує одностороннє спілкування, за якого батьки розмовляють зі своїми дітьми, не допускаючи переговорів. Батьки ігнорують внесок своїх дітей, коли приймають рішення щодо останніх, і діти не повинні ставити під сумнів рішення, прийняті їхніми батьками. Крім того, оскільки батьки, які застосовують цей підхід, застосовують суворі покарання, щоб переконатися, що їхні діти залишаються під їхнім контролем, ці діти, як правило, дуже дисципліновані через страх, який вселяють їм батьки.

Авторитарну практику батьківства критикували багато письменників і психологів як джерело асоціальної та поганої поведінки дітей. За словами Сметани [134], діти авторитарних батьків, ймовірно, мають проблеми з психічним здоров'ям, такі як депресивні епізоди, через жорсткий контроль батьків над ними та каральні заходи, які застосовуються для їх контролю. Джоші та ін. [74] також встановили, що підлітки з авторитарними батьками мають більше депресивних симптомів і епізодів, ніж ті, чиї батьки є авторитетними. Такі проблеми з психічним здоров'ям виникають у дітей через вимогливість авторитарних батьків, що робить дітей сприйнятливими до тиску батьківського контролю.

Окрім проблем із психічним здоров'ям, авторитарний метод виховання також пов'язаний із низькою самооцінкою дітей, що негативно впливає на їхні стосунки з однолітками та іншими дорослими. Ядав і Чандола [156] повідомили, що брак близькості та спілкування між батьками та дітьми в умовах авторитарного виховання призводить до низької самооцінки, коли діти ростуть, відчуваючи, що вони недостатньо хороші для своїх батьків. Бі та ін. [23] також стверджував, що діти, як правило, виявляють меншу креативність через низьку самооцінку, пов'язану з авторитарним вихованням, їм важко вільно спілкуватися з однолітками та мають низьку академічну успішність. Ці

діти також живуть у постійному страху, оскільки їм не дозволяють бути собою.

Авторитарне виховання також призводить до підвищення агресії та низької задоволеності життям серед дітей. За Рослі, суворі покарання, лайки та крики, пов'язані з авторитарним вихованням, посилюють агресію дітей, оскільки це негативно впливає на їх психологічне здоров'я [125]. Крім того, постійні лайки, суворий контроль і жорстокі покарання роблять дітей нещасними, що призводить до низької задоволеності життям, що часто призводить до повстання та правопорушень [100].

Третій підхід до виховання, визначений Баумріндом є вседозволеним батьківством [20]. Цей підхід включає підтримку та теплоту до дітей без нав'язування обмежень. Відповідно до Хоев, батьки, які використовують цей метод, дуже чуйні та підтримують, але не здійснюють суворого контролю над своїми дітьми [67]. Такі батьки заохочують дітей проявляти свободу. Тимпано стверджує, що поблажливі батьки надають дітям максимальну свободу робити все, що їм заманеться. Такі батьки сподіваються, що такий рівень свободи збільшить їхню близькість з дітьми та побудує міцніші зв'язки між ними [95]. Вони дозволяють своїм дітям починати планувати та регулювати свою діяльність з раннього віку без нагляду батьків. Тому такі діти здатні робити більшість справ самостійно, не покладаючись на батьків. Тим не менш, оскільки для них не встановлено меж, такі діти, ймовірно, припустяться помилок через відсутність повної уваги з боку батьків.

Дозволений стиль виховання має різні наслідки для особистості дітей. По-перше, діти, які зазнають вседозволеного виховання, часто демонструють вищий рівень відповідальності та зрілості, ніж ті, яких виховували авторитарні та авторитетні батьки. За словами Ніаракі та Рахімі [100], діти, які перебувають у режимі дозвільного виховання, починають планувати та контролювати свою діяльність у ніжному віці, що дозволяє їм бути більш відповідальними та природнішими у своїх діях, оскільки вони розуміють себе достатньо добре.

Поблажливий стиль виховання також може призвести до високого рівня задоволеності життям і зниження депресії, що потім перетворюється на високий рівень екстраверсії серед дітей. Джоші та ін. виявили, що підлітки, які живуть з поблажливими батьками, демонструють менше депресивних симптомів, ніж ті, яких виховували авторитетні та авторитарні батьки [74]. Відсутність проблем із психічним здоров'ям у цих дітей означає, що вони мають свободу займатися діяльністю, яку вважають за потрібне, не турбуючись про контроль батьків .

Хоча такий підхід до виховання здається корисним для багатьох дітей, його застосування в деяких домівках може призвести до небажаної соціальної поведінки дітей, наприклад до антисоціальної поведінки. Діти поблажливих батьків схильні проявляти впертість та інші антисоціальні вчинки, які вважаються неприйнятними в суспільстві. Шаффер та ін. стверджував, що поведінкові проблеми серед дітей із вседозволеним вихованням викликані тим фактом, що їхні батьки не встановлюють для них стандартів і дозволяють їм робити те, що вони хочуть. Обидва дослідження рекомендували встановити стандарти дисципліни для кращого розвитку дитини [129].

Вплив стилів виховання на розвиток та особистість дітей є поширеним дискурсом соціальної політики. Питання, пов'язані з сімейними процесами та їхньою роллю у розвитку дітей, давно обговорюються психологами та філософами у відповідній літературі. Крім того, кілька класичних досліджень в англосаксонському середовищі виявили, що розвиток дитини та стилі виховання позитивно пов'язані з розвитком особистості [20;79;141]. У багатьох ранніх дискурсах ці дослідження припускали, що стилі виховання суттєво впливають на особистість дітей, оскільки раніше впливали на взаємодію між батьками та дітьми, і підтримували ідею, що авторитарні стилі виховання пов'язані з кращими результатами для дітей. Інші дослідження підтверджують ідею про те, що авторитарне батьківство оптимально пов'язане з психосоціальною адаптацією дитини [45; 52; 53].

У дослідженні зв'язку між стилями виховання та особистістю дитини Герхардт стверджував, що те, як батьки реагують на своїх дітей, впливає на розвиток мозку останніх [54]. Герхардт також зазначив, що діти, яких батьки або виявляють любов, або нехтують ними на ранніх стадіях розвитку, продовжують розвивати різні особистості та поведінку в дорослому віці. Вона дійшла висновку, що те, ким людина стає, залежить від любові та турботи, отриманої на ранніх етапах життя. Вінстон і Шико також стверджував, що батьківський зв'язок і прихильність до дітей на ранніх етапах життя допомагають зменшити ймовірність розвитку проблем із психічним здоров'ям і сприяють позитивній поведінці дітей [155].

В іншому дослідженні стилів виховання та розвитку особистості дитини досліджували, як усвідомлення, світогляд і практика виховання дітей впливають на особистість дитини. Дослідження виявило, що взаємодія між батьками та дитиною у віці від нуля до восьми років має тривалий хвиловий вплив на розвиток людини протягом усього життя, де роль одного домену впливає на роль іншого. Наприклад, діти, які виростили в насильницькому середовищі, ймовірно, будуть брати участь у насильницькій поведінці в дорослому віці. Таким чином, розуміння батьківських знань і застосування необхідних навичок і практик у вихованні дітей необхідні для вдосконалення особистості дитини та зменшення пов'язаних із цим суспільних проблем.

Етапи розвитку від народження мають значний вплив на формування особистості дітей. Будь-які помилки у вихованні або несприятливий досвід на цих ранніх етапах життя можуть змінити розвиток дітей і призвести до психологічних і соціальних проблем. Кілька факторів визначають розвиток дітей та їх особистості. У цьому розділі обговорюється вплив соціально-демографічних та особистісних факторів на показники розвитку особистості дітей [145].

Стосунки є особливо важливими, оскільки немовлята вчаться насамперед через стосунки з іншими. Зоровий контакт, посмішка та наслідування створюють основу для більш стійкого спілкування та

змістовного обміну та взаємодії з батьками та іншими опікунами, прокладаючи шлях до зростаючого світу стосунків. Важливо вивчати соціально-демографічні фактори, оскільки вони часто сильно пов'язані з розвитком. Наприклад, молоді дівчата та хлопчики розвиваються з різною швидкістю, етнічні та культурні групи по-різному страждають від того самого досвіду, а сім'ї з низьким рівнем доходу більш схильні до проблем у майбутньому, ніж сім'ї із середнім та високим доходом. Розуміння факторів, які захищають сім'ї від ризиків або наражають їх на ці ризики, може допомогти фахівцям визначити, коли і як допомогти сім'ям, які стикаються з проблемами. У той же час соціально-економічний статус сім'ї визначає якість можливостей, доступних дитині.

Сім'я має найбільший вплив на виховання дітей і визначає шляхи їхнього психологічного та соціального розвитку. Незалежно від того, чи виховують дітей батьки, бабусі, дідусі чи прийомні батьки, вони потребують базової любові, турботи та ввічливості, щоб розвиватися як здорові, функціональні особистості. Найбільш позитивне зростання спостерігається, коли сім'ї вкладають час, енергію та любов у розвиток особистості дитини через такі дії, як читання їм, гра з ними та глибокі, змістовні розмови з ними. І навпаки, сім'ї, які жорстоко поводяться з дітьми або нехтують ними, загалом негативно впливають на їхній розвиток. У цих дітей можуть виникнути погані соціальні навички, і вони можуть зіткнутися з труднощами в спілкуванні з іншими людьми, коли стануть дорослими.

Відповідно до попередніх досліджень, результати показали, що стиль батьківства сильно пов'язаний із розвитком особистості дитини. Зокрема, авторитетне батьківство позитивно вплинуло на розвиток особистості дитини. Більшість досліджуваних практикували дозвільний стиль виховання, і лише третина практикувала авторитетне виховання (32,2%). Близько 15% сповідували авторитарний стиль [88; 108; 127].

Серед основних факторів, що впливають на розвиток та особистість дитини сьогодні, є соціально-демографічні характеристики, які визначаються

як загальні характеристики населення, включаючи вік, стать, рівень освіти, середовище, рівень доходу та етнічну приналежність. Ці фактори різняться між групами населення та, ймовірно, впливатимуть на розвиток особистості дітей і загальний розвиток. Наприклад, соціально-економічний статус батьків відіграє важливу роль у визначенні розвитку дітей та результатів особистості. Коли батьки мають високий рівень доходу, дуже ймовірно, що їхні діти матимуть кращі особистості та показники розвитку, ніж ті, хто походить із бідного економічного середовища [52; 79; 141].

У дослідженні впливу рівня доходу батьків на показники розвитку дітей дошкільного віку Бергер та ін. встановили, що діти, чиї батьки мали низький економічний статус, частіше, ніж заможніші діти, жили в будинках без основних потреб і мали стресових і депресивних батьків із низьким рівнем чуйності [22]. Отже, такі діти, ймовірно, мають проблеми з поведінкою, високий рівень агресії та схильність до відсторонення. Ченг і Вонг також повідомили, що вищий дохід батьків призводить до збільшення інвестицій у добробут дітей, що призводить до кращого розвитку особистості [34].

Роль соціально-економічного статусу батьків у поведінці та особистості їхніх дітей можна зрозуміти, використовуючи теорію екології Бронфенбреннера, яка стверджує, що прив'язаність батьків впливає на розвиток дітей у певних умовах [39;45;118]. Теорія припускає, що розвиток дітей і остаточне формування особистості залежать від контекстуальних факторів, пов'язаних з батьками та опікунами. Таким чином, у контексті соціально-економічного статусу діти заможніших батьків, швидше за все, матимуть кращі показники розвитку особистості та особистості, ніж діти бідніших батьків.

Освіта батьків також має важливе значення для визначення показників розвитку особистості та особистості дітей. На думку Дюбуа, діти освічених батьків частіше мають просоціальну поведінку та виявляють високий рівень поваги та менше симптомів депресії, ніж діти неосвічених батьків [44]. Батьківська освіта також допомагає підвищити рівень сімейної взаємодії та

прихильності дітей до батьків. Батьки з вищим рівнем освіти прагнуть зрозуміти своїх дітей, приділяючи їм увагу, на відміну від своїх колег з нижчим рівнем освіти. Ця близькість батьків з дітьми призводить до міцних зв'язків, які можуть сприяти кращому розвитку особистості.

Окрім міцних сімейних стосунків, освіта батьків також пов'язана з високим доходом і кращим соціально-економічним статусом. Досліджуючи вплив материнської освіти на результати дітей, Дж. Хардінг встановив, що материнська освіта покращує освітні та поведінкові результати дітей [61]. Дж. Ф. Хардінг також повідомили, що освіта батьків збільшила як фінансові, так і емоційні інвестиції в дітей, що призвело до кращого розвитку та результатів особистості [60].

Окрім вищезгаданих факторів, розвиток особистості та поведінки дітей значною мірою залежить від сімейних умов. Баланс між роботою та особистим життям став важливою детермінантою розвитку особистості дитини. Це було підтверджено виявленням того, що діти фіксували кращі показники розвитку, коли їхні батьки мали час для соціальної взаємодії. Подібним чином робоче середовище батьків було сильно пов'язане не лише з балансом між роботою та особистим життям, а й з оцінкою батьківства. Ці висновки вимагають суттєвого перегляду того, як функціонують організації, щоб можна було приділяти достатньо уваги забезпеченню балансу між роботою та особистим життям, а не продуктивності ціною руйнування сімейного та особистого життя працівників. За словами Де Фігейредо та Діаса, сім'я – це приємне середовище з люблячими людьми, які підтримують розвиток особистості та спілкування [40]. Зміни в сімейних умовах призводять до змін у функціонуванні сім'ї та наступного впливу на розвиток дітей. Сімейними факторами, які найбільше впливають на розвиток і особистість дітей, є робота, сімейний баланс і конфлікти.

Стилі виховання розвивають міцні зв'язки між батьками та їхніми дітьми. Наприклад, авторитетне виховання позитивно вплинуло на розвиток особистості дитини. Коли діти шукають близькості своїх батьків у незручних

умовах, а їхні батьки реагують на таку поведінку, виявляючи тепло й захист, така взаємодія може призвести до позитивного розвитку особистості дитини [150]. Важливо, що конфлікти в сім'ї також впливають на розвиток особистості дітей і загальний розвиток. Сімейне оточення дитини формує її поведінку та сприйняття світу. Наприклад, Вайсер виявив, що діти, які стають свідками насильства між батьками, зазвичай відчувають емоційні, когнітивні та поведінкові проблеми [149]. Такі діти живуть у страху у своїх домівках і, ймовірно, розвинуть насильницьку та агресивну поведінку як стратегію подолання. Стердж-Епл також виявив, що розлучення батьків з високим рівнем конфлікту також призводить до негативних оцінок розвитку особистості дитини. Такий конфлікт може розвалити сім'ю і відлучити дітей від обох батьків. Результатом є тривалий емоційний стрес, який може призвести до змін у поведінці, чуйності та успішності дітей [143].

Збалансованість роботи та сім'ї залишається важливим елементом розвитку дитини, який багатьом батькам слід враховувати. За словами Гживача та Батлера, баланс між роботою та сім'єю включає рівну участь у роботі та сімейних обов'язках [59]. Однак поєднання роботи та сім'ї залишається важким завданням для багатьох батьків, що негативно впливає на розвиток їхніх дітей. Діти, чиї батьки поєднують роботу та сімейне життя, мають вищі показники розвитку та особистості з точки зору екстраверсії, просоціальної поведінки та академічної компетентності, ніж діти, які не навчаються. Камаруддін заявив, що батьки, які дотримуються балансу між роботою та сім'єю та проводять більше часу зі своїми дітьми, виховують дітей з хорошими манерами, прийнятною соціальною поведінкою та меншою кількістю проблем з психічним здоров'ям [75]. Агліас також стверджував, що відсутність здорового балансу між роботою та сім'єю спричиняє роз'єднання між батьками та їхніми дітьми, що може призвести до відчуженої поведінки [8]. Крім того, автори запропонували батькам знаходити час у своєму напруженому робочому графіку, щоб приділити увагу сім'ям, особливо дітям, щоб сприяти кращим результатам розвитку.

Ініціативи, керовані державою, можуть бути реалізовані для виховання сприятливого для сім'ї контексту шляхом проведення інформаційних кампаній про важливість інвестицій у життя дітей, вплив проведення часу з батьками та вплив взаємодії з батьками на благополуччя дітей [23; 30; 75]. Результати дослідження вимагають проведення просвітницьких програм для батьків, щоб дати їм змогу зрозуміти способи, за допомогою яких вони можуть застосовувати позитивні практики виховання. Необхідно надавати послуги сімейної орієнтації та освіти, а також інші державні політики, як спосіб подальшої мотивації батьків проводити більше якісного часу зі своїми дітьми. Рекомендується заохочувати доступ до сімейних терапевтів і впроваджувати політику щодо відпустки по догляду за дитиною, неповного робочого дня, варіантів скороченого робочого дня, гнучкого робочого дня, кімнат для грудного вигодовування та закладів догляду за дітьми. Примітно, що ефективне впровадження цієї політики в державних і приватних організаціях може збільшити час, присвячений дітям, і сприяти ефективному батьківству.

Згідно з результатами цього дослідження, існують деякі фактори індивідуального рівня (наприклад, освіта, дохід, професія) і чинники суспільного рівня (наприклад, розподіл праці в домогосподарствах), які негативно впливають на розвиток дитини, порівняно з тими, що повідомляються в наявній літературі про батьківство.

Висновки по розділу 1.

іаже був «конструктивістом», що означає, що його теорія базувалася на переконанні, що діти «конструюють» свої думки та розуміння світу на основі свого досвіду. Він розглядав навчання як безперервний процес, у якому діти використовують те, що він називав «схемою», щоб побудувати своє навчання.

Цей процес складається із чотирьох частин:

1. Засвоєння – діти будують схему свого світу на основі свого поточного досвіду. (Чотирилапого пухнастого звірка називають котом)

2. Рівновага – ця схема відповідає поточному досвіду дитини, і все врівноважено (дитина показує на kota в будинку, а батько каже: кіт)

3. Порушення рівноваги – виникає досвід, який змінює або кидає виклик поточній схемі (під час відвідування будинку друзів дитина відчуває чотирилапу пухнасту тварину, яку називають собакою)

4. Пристосування – дитина змінює оригінальну схему, щоб включити нову інформацію

Піаже також вважав, що діти проходять чотири стадії розвитку, які проходять від народження до зрілості:

енсорно – моторна стадія (від народження до 18/24 місяців)

На цьому етапі дитина відчуває найближче оточення та вплив, який вони можуть на нього мати. За цей час дитина розвине розуміння «сталості об'єкта», тобто того факту, що щось все ще існує, навіть якщо ви цього не бачите. Дитина також почне використовувати символічну мову.

ередопераційний етап (18/24 місяці–7 років)

Маленькі діти використовують символи у своїх думках, мові та грі. На цьому етапі діти дуже егоцентричні, вони вірять, що світ обертається навколо них та їхніх потреб, і їм важко бачити погляди інших.

Дослідження Піаже також показало, що діти цього віку не здатні до економії – розуміти, що те, що одна дитина п'є напій у високій тонкій склянці, а інша – у короткій широкій склянці, не означає, що перша дитина має більше. Дитина подумає це, навіть якщо побачить, як дорослий починає пити з двох напоїв в одній склянці, наповненій до одного рівня.

експлуатаційний етап (7–11 років)

Тепер діти можуть зрозуміти концепцію збереження. Вони також можуть вирішувати проблеми, але зазвичай їм потрібно використовувати реквізит або предмети, щоб підтримати своє мислення.

ормальний робочий етап (11–дорослий)

Тепер вони здатні до абстрактного мислення та можуть розглядати ситуації та проблеми, з якими вони безпосередньо не стикалися. Здатність

мислити за допомогою більш складних логічних, математичних і наукових концепцій стає більш розвиненою. Деякі молоді люди зі спеціальною освітньою потребою чи інвалідністю можуть ніколи не досягти цієї стадії розвитку. Піаже бачив, що розвиток відбувається напередодні навчання, оскільки дитина досягає кожної нової стадії розвитку, кількість і складність схеми змінюватимуться. Це також важливо розуміти, що Піаже вважав, що дитяче мислення відрізняється від мислення дорослих, і тому вони навчатимуться різними способами

Скіннер розробив біхевіористський підхід, відомий як оперантне обумовлення, де на навчання впливають винагороди, покарання та фактори середовища. Його ідея полягала в тому, що діти вчаться поводитися певним чином через попередній досвід, який або був приємний чи неприємний. Він розглядав дітей як активних учасників цього процесу, які досліджують навколишнє середовище, а потім вчаться на наслідках своєї поведінки.

Скіннер виділив три групи оперантів або наслідків: позитивні підкріплення. Поведінка винагороджується тим, що дитина вважає приємним або прийнятним. Це може бути дорослий, який хвалить за досягнення, або наклейка на таблиці за використання горщика.

негативні підкріплення. Поведінка припиняється або зменшується, тому що вона викликає біль, дискомфорт або засмучення. Дитина, яка торкається чогось дуже гарячого, намагатиметься не повторювати цей досвід, оскільки вона дізналася, що це боляче.

Покарання. Це застосування неприємного подразника або усунення потенційної винагороди. Наприклад, забрати у дитини мобільний телефон після того, як він не прибрав у кімнаті.

Працюючи в 1960-х роках, Бандура провів дослідження, використовуючи експеримент, відомий як «експеримент з лялькою Бобо», який показав, що якщо демонструвати агресивну поведінку по відношенню до ляльки без наслідків, діти будуть наслідувати цю поведінку.

Діти навчатимуться у тих, хто їх оточує, включаючи як інших дітей, так і дорослих у їхньому житті. У ранньому віці важливо надати дітям хороші приклади для наслідування, щоб показати, як поводитися в різних ситуаціях.

Завдяки цьому діти навчаються ділитися, запам'ятовують свої манери та будуть корисними. Згідно з теорією соціального навчання, діти вчаться, наслідуючи інших, а не навчаючи чи показуючи. Прикладом цього може бути навчання переходу дороги. Якщо щоразу, коли переходите дорогу з дітьми, слід знаходити безпечне місце для переходу, зупинитися, подивитися та послухати, а потім проходити обережно, коли немає руху, вони навчаються цьому шляхом наслідування.

Теорія розвитку особистості Фрейда часто використовується для пояснення несвідомих думок і дій. Фрейд припустив, що розум або особистість складається з трьох частин: Ід, Его, Суперего.

механізми, як заперечення, придушення або витіснення.

Хоча роботи Фрейда не витримали наукової перевірки, його ідеї можуть допомогти в певній мірі пояснити та зрозуміти несвідому поведінку. Якщо доглядати за немовлятами, це допоможе зрозуміти, що вони плачуть тому, що потребують задоволення.

У міру розвитку дітей можна вимагати від них більших очікувань щодо очікування їжі, привчання до туалету чи ввічливої поведінки. Це також може допомогти побачити механізми захисту в дії, такі як реакція «це був не я», коли щось зламалося.

Маслоу цікавило те, що мотивує людей, розвиваючи свою теорію, він припустив, що люди мотивовані для досягнення певних потреб. Він вважав, що це відбувається в спадщині, і припустив, що кожен рівень має бути виконано, перш ніж людина зможе перейти до наступного. Остаточним рівнем самоактуалізації була не єдина ціль, а скоріше досвід і те, що людина перебуває в постійному процесі «становлення»

Дослідження Боулбі в 1950-х роках привели його до розуміння того, що психічне здоров'я дітей може бути пов'язане з розлученням із їхнім основним

опікуном. Відомо, що прихильність розвивається через серію етапів: 0-3 місяці - немовлят приваблюють людські обличчя та голоси. 3-7 місяців - у малюків формується невибіркова прихильність. Вони виявляють очевидне задоволення, коли впізнають знайомий голос чи обличчя, але вони також раді бути в компанії незнайомих людей. У 7-8 місяців у малюків формуються специфічні прихильності. Дитина показує та надає перевагу конкретним ключовим людям і виявлятиме страждання, якщо вони залишать кімнату (тривога розлуки). Дитина також може бути засмучена або боятися близькості незнайомців (страх чужинців).

Починаючи з 9 місяців, дитина сформує кілька прихильностей. Дитина стане більш незалежною і сформує численні здорові прихильності. Хороша здорова прихильність, швидше за все, формується, коли вихователь чуйно реагує на потреби та сигнали дитини. Якість цих емоційних зв'язків сформує здатність дитини будувати здорові стосунки пізніше в житті.

Піаже описав два типи моралі: гетерономну мораль і автономну мораль. Гетерономна мораль базується на односторонній повазі та беззаперечному підпорядкуванні владі та правилам, які вона приписує. Автономна мораль заснована на взаємній повазі, взаємності та рівності серед однолітків. Відповідно до соціального контексту дітей розвиваються два типи моралі. Обмежене середовище, яке характеризується підпорядкуванням диктату ієрархічної влади, може призвести до формування гетерономної моралі.

Кольберг працював у рамках парадигми когнітивного розвитку та визначив шість етапів морального міркування. Він постулював, що моральне міркування проходить через інваріантну послідовність етапів до все більш адекватного розуміння того, що є справедливим або справедливим. У перші роки життя маленькі діти починають з примітивної моралі, керованої страхом покарання або бажанням отримати вигоду (дотрадиційні стадії). Вони спочатку зосереджуються на собі і не усвідомлюють, що інтереси інших можуть відрізнитися від їхніх власних. Маленькі діти розуміють моральність як шанобливу слухняність владі. Моральна поведінка чи дія виправдовуються

уникненням покарань і вищою владою влади. Коли моральні міркування маленьких дітей переходять на наступний рівень, вони починають усвідомлювати, що інші люди можуть мати різні інтереси.

2. Кожні батьки мають свій підхід до взаємодії та керівництва своїми дітьми. Мораль, принципи та поведінка дитини зазвичай формуються через цей зв'язок.

Авторитарне батьківство - батьки цього стилю, як правило, мають односторонній спосіб спілкування, коли батьки встановлюють суворі правила, яким підкоряється дитина. У дитини майже немає місця для переговорів, а правила зазвичай не пояснюються. Вони очікують, що їхні діти дотримуватимуться цих стандартів, не допускаючи помилок. Помилки зазвичай призводять до покарання. Авторитарні батьки зазвичай менш дбайливі та мають високі очікування з обмеженою гнучкістю.

Авторитетне виховання – цей тип батьківства зазвичай розвиває близькі, дбайливі стосунки зі своїми дітьми. Вони мають чіткі вказівки щодо своїх очікувань і пояснюють причини, пов'язані з дисциплінарними стягненнями. Дисциплінарні методи використовуються як спосіб підтримки, а не покарання. Мало того, що діти можуть вносити свій внесок у цілі та очікування, але також існують часті та відповідні рівні спілкування між батьками та їх дитиною. Як правило, такий стиль виховання призводить до найздоровіших результатів для дітей, але вимагає багато терпіння та зусиль з обох сторін.

Дозвільне виховання - поблажливі батьки, як правило, теплі та турботливі та зазвичай мають мінімальні очікування. Вони нав'язують своїм дітям обмежені правила. Спілкування залишається відкритим, але батьки дозволяють дітям самим вирішувати питання. Ці низькі очікування зазвичай призводять до рідкого застосування дисципліни. Вони поведуться більше як друзі, ніж батьки.

Незалучене батьківство - дітям надається багато свободи, оскільки такий тип батьків зазвичай тримається осторонь. Вони задовольняють основні потреби дитини, залишаючись відстороненими від життя дитини.

Незаангажований батько не використовує певний стиль дисциплінування та має обмежене спілкування зі своєю дитиною. Вони, як правило, мало піклуються, але мало чи зовсім не сподіваються на своїх дітей.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИХ РИС У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В СІМ'ЯХ З РІЗНИМИ ВИХОВНИМИ СТИЛЯМИ

2.1. Організація та проведення дослідження

Дослідження проблеми впливу стилю сімейного виховання формування характерологічних властивостей дитини проводилося у два етапу.

На першому етапі було проведено аналіз наукової психологічної літератури щодо проблеми впливу стилю сімейного виховання на формування характерологічних властивостей дитини, що послужив основою для обґрунтування проблеми дослідження, виділення його об'єкта, предмета, мети та завдань. На цьому етапі відбиралися методики вивчення характерологічних властивостей у дитини раннього віку та методика вивчення стилів сімейного виховання.

Характер дитини аналізувався за рівнями сформованості в нього основних характерологічних властивостей - ставлення до людей, до діяльності, до своїх можливостей, до себе, до критики, до колективу, до прояву вольових зусиль. Для визначення симптомокомплексів характерологічних властивостей – ставлення до людей, до діяльності, до своїх можливостей, до самого себе, до критики, до колективу, до прояву вольових зусиль – були наступні методики:

ест - Казка "Пташеня" Сакович Н.А.

алюнок тест «Кактус» М.А.Панфілової

етодика «Вивчення ставлення до трудових доручень»

етодика «Вивчення навичок культури спілкування»,

етодика «Вивчення вольових дій в дітей віком раннього віку»,

етодика «Вивчення прояву почуття гордості за досягнення у дітей 3 років»,

етодика «Аналіз сімейного виховання».

Вибір тесту - Казка «Пташеня» визначено тим, що дозволяє виявити ступінь ставлення дитини до себе. Позитивні відповіді свідчать про те, що дитина має певну самостійність, здатна приймати рішення. Вірить у власні сили, може спиратися він навіть у складних ситуаціях. Негативні відповіді говорять про інше. Така дитина характеризується залежністю від інших людей, насамперед своїх батьків або тих, хто займається її вихованням. Він звик приймати самостійні рішення, бачить опору в оточуючих його.

Вибір для емпіричної частини дослідження малюнкового тесту «Кактус», пов'язаний з тим, що за результатами його виконання можна судити відразу про декілька симптомокомплексів характеру дитини «ставлення до людей», «ставлення до критики».

Відносини дитини до діяльності (симптомокомплекс «ставлення до діяльності») оцінювалося за результатами методики «Вивчення ставлення до трудових доручень».

Керуючи виконанням дітьми доручень, вихователь вивчає можливості дітей своєї групи. У повсякденній роботі, залучаючи їх до виконання простих завдань, він спостерігає за кожною дитиною, виявляє рівень умінь, бажання, з яким вона береться за справу, здатність довести її до кінця самостійно.

Постійний контроль за діяльністю дітей дозволяє правильно здійснювати індивідуальний підхід до кожного з них, враховувати можливості дитини для активного включення їх у працю.

Для вивчення комунікативних навичок ми використали методику

Згідно з цією методикою за дитиною спостерігають у природних умовах.

Спостереження проводилося протягом тижня, за основу спостереження нами було взято використання культурних слів у спілкуванні та повсякденному житті, діяльності. Спостерігаючи за спілкуванням дітей, було виділено, що більшість із них не вживають культурних слів або забувають їх вживати. На наш погляд, використання одного методу для виявлення рівня культури спілкування замало, тому ми використовували розмову.

Розмова проводилася протягом дня з усією групою дітей у індивідуальній формі. Під час бесіди діти поводитися по-різному, одні із задоволенням відповідали на запитання та йшли на контакт, інші відмовлялися від розмови. У розмові було 5 питань, спрямованих на виявлення знань та використання культурних слів у повсякденному житті.

Для повної картини виявлення рівня культури спілкування нами було проведено гра «Ввічливі жмурки», спрямовану на виявлення сформованості культури спілкування з урахуванням знання культурних слів. У грі брали участь діти усієї групи, загальна активність дітей була на середньому рівні, троє дітей із усієї групи відзначилися великою зацікавленістю та активністю під час гри.

Методика «Вивчення вольових дій у дітей раннього віку» розрахована на виявлення особливостей характеру і вольових зусиль, про індивідуальні особливості вольових проявів.

Аналізуються індивідуальні особливості вольових проявів та його вікова динаміка (що змінюється у вольових проявах через 3 місяці). Робляться висновки у тому, як діти зберігають мета діяльності, як долають труднощі у її досягненні, який характер вольових зусиль, як переживання успіху діяльності впливає на вольові зусилля і збереження мети.

Методика «Вивчення прояву почуття гордості за власні досягнення у дітей 3 років» призначена для діагностики особливостей ставлення дитини до себе в період кризи трирічного віку.

Для проведення дослідження необхідно підібрати кілька картинок із зображенням тварин, рослин, предметів та скласти питання для розмови з дитиною за їх змістом.

Методика «Аналіз сімейного виховання» призначена на вивчення досвіду батьків у вихованні дитини, виявленні помилок у батьківському вихованні. Існує у двох варіантах для батьків дітей віком 3-10 років та для батьків підлітків віком від 11 до 21 року.

Методика дає змогу дізнатися, як батьки виховують дитину у ній. Провівши опитування за допомогою цієї методики, ми переконалися у зручності її застосування: інструкції зрозумілі, питання чіткі, зрозумілі учасникам опитування, результати діагностики дають частину необхідних даних для встановлення сімейного діагнозу.

Для виявлення зв'язку між аналізованими параметрами було залучено кореляційний аналіз і, у зв'язку з тим, що нас цікавило - якою мірою кожна змінна (як «залежна») виявилася пов'язаною із сукупністю інших («незалежних») змінних, до діагностичних результатів було залучено множинну регресійний аналіз.

Для кожного з об'єктів після обчислення регресійних коефіцієнтів за значеннями незалежних змінних ($X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$) були обчислені оцінки залежної змінної (Y) та будувалися рівняння регресії, що відображають зв'язок залежної змінної із сукупністю незалежних змінних.

Статистична обробка даних для кореляційного, факторного та регресійного аналізів проводилася за допомогою комп'ютерної програми SPSS.

Таким чином, використання вищезгаданих методів дозволили нам встановити, які стилі сімейного виховання переважають у вихованні дітей та як вони впливають на формування характеру дітей.

Результати дослідження

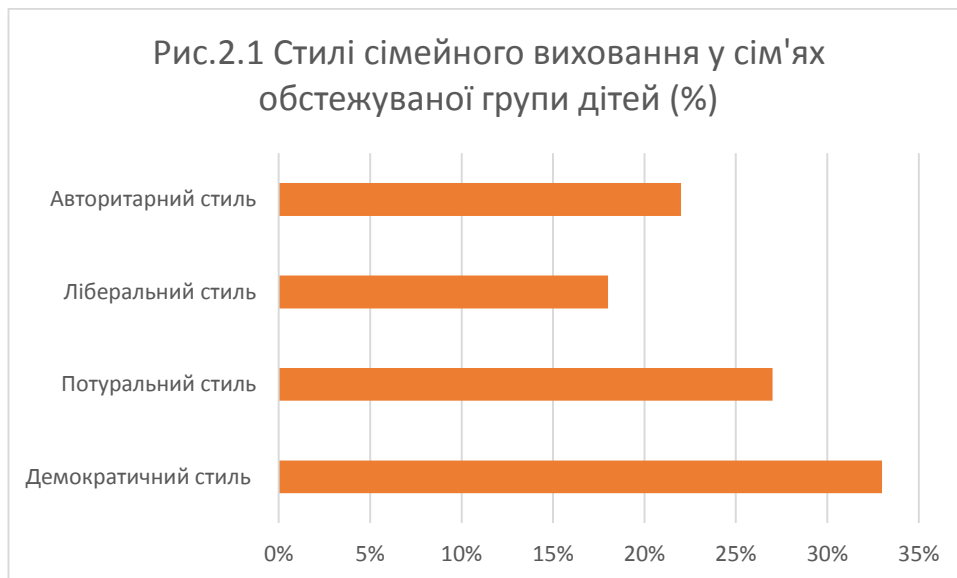
Другим етапом нашої роботи стає опис та аналіз результатів наших діагностик.

У ході дослідження за методикою «Аналіз сімейного виховання» були вивчені стилі сімейного виховання. Діагностика була проведена з 30 сім'ями для виявлення у них певного стилю сімейного виховання.

Було запропоновано варіант опитувальника для дітей у віці 3 - 10 років. У ході проведення опитування були отримані результати, проаналізувавши які

можна сказати те, що мені вдалося визначити стилі сімейного виховання в 30 сім'ях.

Результати діагностики представлені на рисунку 2.1.

Отримані результати дозволили виявити у сім'ях респондентів усі варіанти стилів – демократичний, потуральний, ліберальний та авторитарний.

По представленій діаграмі видно:

% авторитарних сімей, де загальмовується сприятливе, всебічне виховання дитини, спрямоване розкладання, руйнація особистості дитини;

% ліберальних сімей, у яких батьки не беруть активну участь у вихованні дітей;

% сімей, де діти постійно шукають уваги від інших, і оскільки їм не прищеплюються ефективні способи спілкування, то часто вони вибирають неадекватні способи поведінки та спілкування з однолітками та іншими дорослими;

% становлять демократичні сім'ї, атмосфера у яких панує позитивна реалізація повноцінного виховання.

За демократичного стилю діти ставляться до людей шанобливо, доводять справу до кінця, реально оцінюють свої можливості.

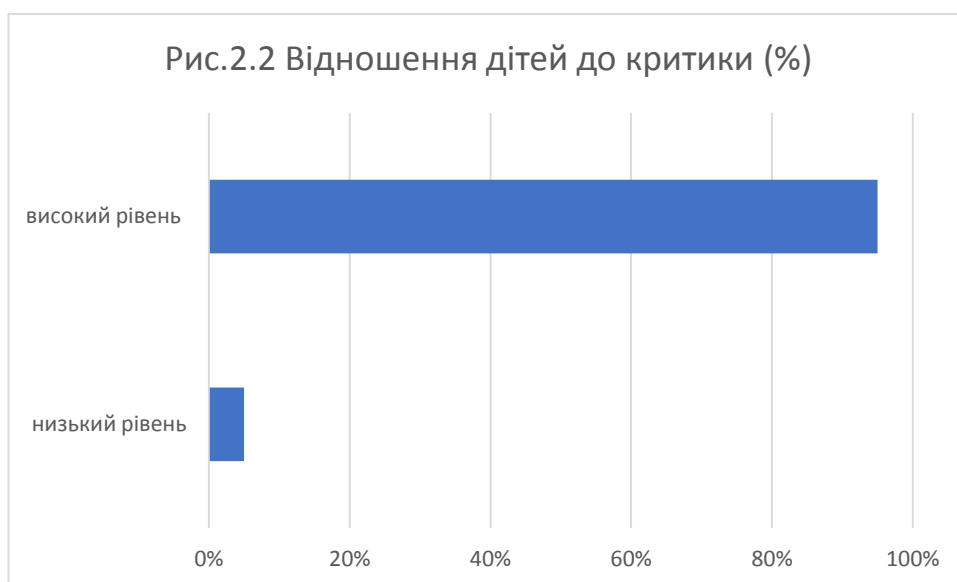
До завдань дослідження, крім виявлення стилів виховання дітей у сім'ях, входило вивчення характерологічних властивостей дитини. Нас цікавили симптомокомплекси характерологічних властивостей - «ставлення до людей», «ставлення до діяльності», «ставлення до своїх можливостей», «ставлення до самого себе», «ставлення до критики», «ставлення до колективу» та «ставлення до прояву вольових зусиль. ».

Характерологічна властивість «ставлення до себе» було вивчено з допомогою методики «Казка "Пташеня».

Провівши методику, ми можемо зробити такі висновки, що з 30 дітей віком від 1,7 до 3-х років переважає підвищена самооцінка 54%; а у решти 46% переважає занижена самооцінка.

Характерологічну властивість «ставлення до критики» було вивчено за допомогою методики - рисунковий тест «Кактус».

Можемо зробити такі висновки, що в більшості випадків діти ставляться до критики негативно (95%), а 5% опитаних дітей до критики ставляться позитивно.

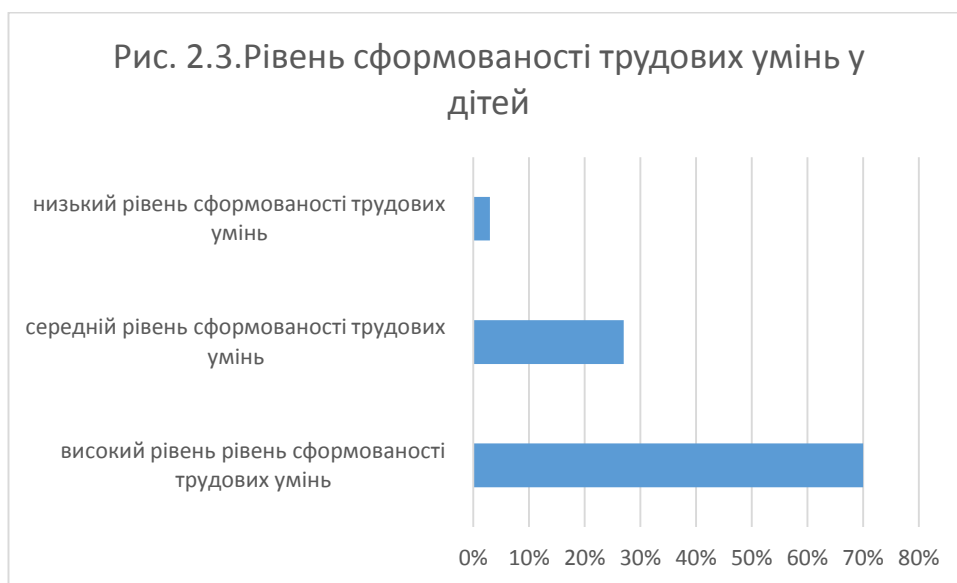

Характерологічна властивість «ставлення до діяльності» було вивчено за допомогою методики «Вивчення ставлення до трудових доручень».

Було проведено спостереження у процесі виконання дітьми доручень з різних видів діяльності.

Отримані дані проілюстровано у рис. 2.3.

Ці результати свідчать про підвищення рівня сформованості трудових умінь. Високий рівень досягнутий у 70% опитаних, середній у 27%, низький у 3% дітей.

Характерологічну властивість «ставлення до колективу» було вивчено за допомогою методики «Вивчення навичок культури спілкування».

Згідно з цією методикою, за дитиною спостерігають у природних умовах.

Спостереження проводилося протягом тижня, за основу спостереження нами було взято використання культурних слів у спілкуванні та повсякденному житті, діяльності. Спостерігаючи за спілкуванням дітей, було виділено, що більшість із них не вживають культурних слів або забувають їх вживати. На наш погляд, використання одного методу для виявлення рівня культури спілкування замало, тому ми використовували розмову.

Розмова проводилася протягом дня з усією групою дітей у індивідуальній формі. Під час бесіди діти поводитися по-різному, одні із задоволенням відповідали на запитання та йшли на контакт, інші відмовлялися від розмови.

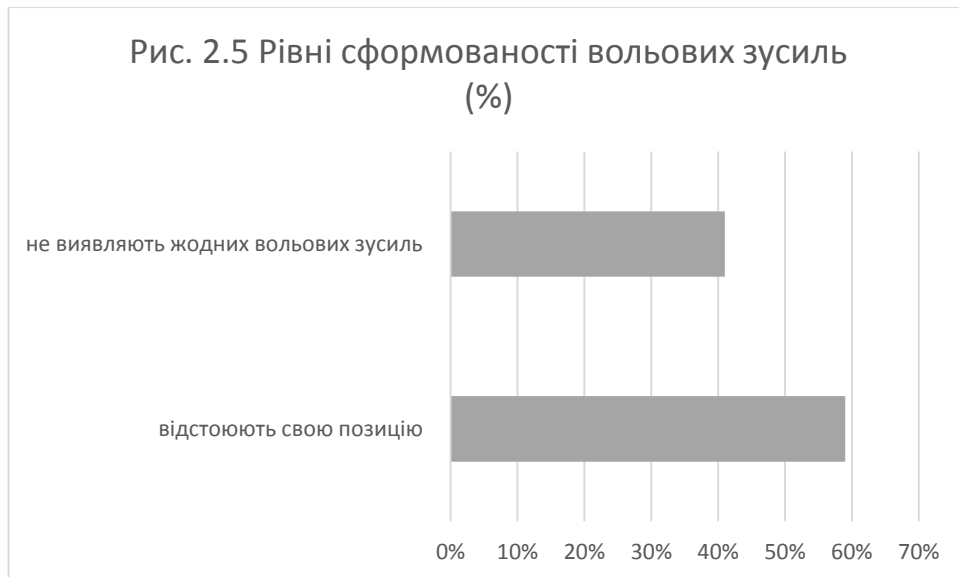
У бесіді містилося 5 питань, спрямованих на виявлення знань та використання культурних слів у повсякденному житті.

Для повної картини виявлення рівня культури спілкування нами було проведено гра «Ввічливі жмурки», спрямовану на виявлення сформованості культури спілкування з урахуванням знання культурних слів. У грі брали участь діти усієї групи, загальна активність дітей була на середньому рівні, лише троє дітей із усієї групи (10%) відзначилися великою зацікавленістю та активністю під час гри.

Характерологічна властивість «ставлення до прояву вольових зусиль» було вивчено за допомогою методики – Методика «Вивчення вольових дій у дітей раннього віку». Провівши цю методику, ми побачили, що із 30 дітей відстоюють свою позицію 59% дітей; не виявляють жодних вольових зусиль

Характерологічна властивість «ставлення до своїх можливостей» було вивчено за допомогою методики «Вивчення прояву гордості за власні досягнення у дітей 3 років».

Було складено таблицю «Оцінка активності дітей різного віку» (див. табл.2.1.)

Таблиця 2.1. Оцінка активності дітей різного віку

Показники активності	Оцінка активності дітей різного віку (у балах)		
	1 р.7 місяців	2 роки	2 р. 7 місяців
Прийняття завдання			
Наполегливість			
Включеність			
Самостійність			
Пошук оцінки дорослого			
Ставлення до оцінки дорослого			

З цієї таблиці 2.1. видно, що чим старша дитина, то більше потребує прояві гордості за досягнуті свої досягнення.

З аналізу даних можна зробити висновок, як зростає активність дітей у пошуку оцінки дорослого. Простежується емоційна реакція при отриманні чи відсутності оцінки у кожній віковій підгрупі. З'ясовують, чи з'являються афективні форми поведінки (перебільшення своїх досягнень, спроби знецінити невдачу) за неуспіху чи відсутності оцінки дорослим успіху дитини.

Враховуючи, що метою нашого дослідження було вивчення впливу стилю сімейного виховання на формування характерологічних властивостей дитини, було проаналізовано, які характерологічні властивості найбільш яскраво представлені у конкретних умовах виховання, тобто. було розглянуто представленість симптомокомплексів, встановлених при кожному стилі виховання.

Аналіз отриманих даних показав, що за демократичного стилю сімейного виховання більшість дітей ставляться до людей шанобливо (78%), доводять справу до кінця (показник «ставлення до діяльності» у 75% високого рівня), реально оцінюють свої можливості (показник «ставлення до своїх» можливостям» - у 74%). Підвищена самооцінка у дітей, які виховуються в сім'ях із цим стилем, переважає у 71%. До критики більшість із них ставляться негативно (90%), а колективу позитивно (79%). Вони готові активно відстоювати свою позицію (показник "ставлення до прояву вольових зусиль" високого рівня у 81% респондентів).

За ліберального стилю сімейного виховання діти ставляться до людей шанобливо 68%; досягають поставленої мети (до діяльності) 69%; перецінює свої можливості (ставлення до своїх можливостей) 67%; до критики ставляться негативно 90%; до колективу позитивно 69%; відстоює свою позицію (до прояву вольових зусиль) 74%.

При стилі сімейного сімейного виховання діти не поважають нікого 75%; часто не доробляють справу до кінця (до діяльності) 70%; недооцінює свої можливості (ставлення до своїх можливостей) 67%; занижена самооцінка у 70% дітей; негативно (до критики) 90%; негативно (до колективу) 80%; не виявляють жодних вольових зусиль (до прояву вольових зусиль) 70%.

За авторитарного стилю сімейного виховання діти бояться заводити дружні стосунки 80%; часто не доробляють справу до кінця (до діяльності) 72%; недооцінюють свої можливості (ставлення до своїх можливостей) 69%; занижена самооцінка (до себе) 60%; негативно (до критики) 90%; негативно (до колективу) 74%; не виявляють жодних вольових зусиль (до прояву вольових зусиль) 72%.

Таблиця 2.2. Особливості прояву характерологічних властивостей у дітей із сімей з певним стилем сімейного виховання (в%)

характерологічні властивості відношення ...	Рівень сформованості характерологічних властивостей	Стилі сімейного виховання			
		Демократичний	Потурання	Ліберальний	Авторитарний
до людей	низький				
	середній				
	високий				
до діяльності	низький				
	середній				
	високий				
до своїх можливостей	низький				
	середній				
	високий				
до самого себе	низький				
	середній				
	високий				
до критики	низький				
	високий				
до колективу	низький				
	середній				

	високий				
до прояву вольових зусиль	низький				
	середній				
	високий				

Виходячи з таблиці 2.2., можна зробити наступні висновки:

При демократичному стилі сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже високий становить 41%;

При авторитарному стилі сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже низький становить 12%;

При стилі сімейного сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже низький 13%;

За ліберального стилю сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей є середнім і становить 34%.

Щодо даних, отриманих за методиками «Вивчення прояву почуття гордості за власні досягнення у дітей 3 років» та «Аналіз сімейного виховання», було здійснено кореляційний аналіз (див. табл.2.3.)

Табл.2.3. Коефіцієнти кореляції (за Пірсоном)

	Авторит. стиль виховання	Потуральний стиль виховання	Ліберальний стиль виховання	Дем. стиль виховання
Відн. до своїх можливостей (мет. Гуськова Т.В., Елагіна М.Г.)				

Всі отримані коефіцієнти кореляції (див.табл.2.3) свідчать, що між значеннями «Ставлення до своїх можливостей» та всіма стилями виховання спостерігається значуща (на рівні 0,01) двостороння кореляція. Даний факт свідчить і про те, що кореляційний аналіз не може повною мірою довести значення стилю виховання для формування почуття гордості у дитини за свої

досягнення, хоч і було встановлено, що найвищий коефіцієнт кореляції встановлено між значеннями «ставлення до своїх можливостей» та «демократичний стиль виховання» ($r_i = 0,975$). Тому для з'ясування впливу стилів на ставлення дитини до своїх можливостей було застосовано множинний регресійний аналіз.

В результаті проведеного множинного регресійного аналізу отримано рівняння регресії, представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4. Рівняння регресії

рівень	Рівняння регресії Залежна змінна (Y) - ставлення до своїх можливостей
I рівень (низький)	$Y = 4,544 + 0,589 X_1 - 0,122 X_2 - 0,291 X_3$ X1 - авторитарний стиль X2 - популярний стиль X3 - ліберальний стиль
II рівень (середній)	$Y = -9,3249 + 0,915 X_1 + 0,261 X_2 + 0,285 X_3$ X1 - популярний стиль X2 - ліберальний стиль X3 - демократичний стиль
III рівень (високий)	$Y = 16,453 - 0,304 X_1 + 0,182 X_2$ X1 - потурання X2 - демократичний стиль

За даними множинного регресійного аналізу, змінна Y («ставлення до своїх можливостей») для дітей з низькими значеннями активності більшою мірою пов'язана та визначається змінною X1 («авторитарний стиль»), причому зі змінними X2 («потуральський стиль») та X3 («ліберальний стиль») вона пов'язана негативними значеннями, що свідчить про зворотну пропорційну залежність з ними. Виходить, що щодо дітей зі слабо сформованим почуттям гордості за свої досягнення найбільше значення має авторитарний стиль виховання, а ліберальний та потуральський стилі мають зворотний ефект.

У рівнянні регресії для змінної Y («ставлення своїх можливостей») для дітей із середніми значеннями активності предикторами (X1, X2, X3), тобто змінними, які впливають на неї, виявилися змінні - X1 («попустительський стиль»), X2 («ліберальний стиль») X3 («демократичний стиль»). Вони увійшли до рівняння з позитивними значеннями. Змінна «авторитарний стиль» не

увійшла до цього рівняння регресії. Це означає, що з цих стилів діти частіше демонструють II рівень (середній) ставлення до своїх можливостей.

У рівнянні регресії для змінної Y («Ставлення до своїх можливостей») для дітей з високими значеннями активності предикторами виявилися лише дві змінні - X1 («потурання») і X2 («демократичний стиль»). Причому, у цьому рівнянні змінна «попустительський стиль» представлений негативним значенням, а змінна «демократичний стиль» - позитивним. Згідно з цим рівнянням, демократичний стиль має прямий вплив на формування почуття гордості за свої досягнення, а потурання виховання - зворотне

Таким чином, у процесі аналізу та обробки даних діагностики вдалося встановити вплив стилів сімейного виховання на формування симптомокомплексів характерологічних властивостей дітей раннього віку.

Стилі сімейного виховання активно вивчалися психологами. У бакалаврській роботі надається розуміння стилів сімейного виховання та їх класифікація, таких як демократичний, ліберальний, авторитарний, потуральний. У ході експериментального дослідження було розглянуто характерологічні властивості такі як: до людей, до діяльності, до своїх можливостей, до себе, до критики, до колективу, до прояву вольових зусиль.

У більшості дітей із вибірки переважає демократичний і ліберальний стиль сімейного виховання (75%). У меншій кількості дітей переважає авторитарний та потуральний стиль (25%);

. Розглянувши характерологічні властивості, було виявлено, що у більшості дітей високий рівень сформованості таких відносин як: ставлення до критики, до людей, до своїх можливостей, до самого себе. Нижчий рівень сформованості таких відносин як: ставлення до діяльності, прояву вольових зусиль, до себе;

. У результаті експериментального дослідження було встановлено, як впливає певний стиль сімейного виховання на формування симптомокомплексів характерологічних властивостей дітей:

При демократичному стилі сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже високий становить 41%;

При авторитарному стилі сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже низький становить 12%;

При стилі сімейного сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже низький 13%;

За ліберального стилю сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей є середнім і становить 34%.

Кореляційний аналіз, залучений до діагностичних даних, показав, що між показниками «ставлення до своїх можливостей» та показниками всіх стилів виховання спостерігається значуща (на рівні 0,01) двостороння кореляція. Найбільш високий коефіцієнт кореляції встановлено між значеннями "ставлення до своїх можливостей" та "демократичний стиль виховання" ($r =$

Застосування множинного регресійного аналізу показало, що щодо дітей зі слабо сформованим почуттям гордості за свої досягнення встановлено найбільше значення авторитарного стилю виховання, а ліберальний і стилі потурання надають зворотний ефект. Щодо дітей із середньо сформованим почуттям гордості за свої досягнення встановлено найбільший вплив потурання ліберального та демократичного стилів виховання; вплив авторитарного стилю тут не спостерігається. Щодо дітей із високо сформованим почуттям гордості за свої досягнення встановлено прямий вплив демократичного стилю, а потурання виховання - зворотне.

Отже, висунута у дослідженні гіпотеза у тому, що конкретний стиль сімейного виховання впливає формування певних характерологічних властивостей дитини, підтвердилася.

Висновки по розділу 2.

Характер дитини аналізувався за рівнями сформованості в нього основних характерологічних властивостей - ставлення до людей, до діяльності, до своїх

можливостей, до себе, до критики, до колективу, до прояву вольових зусиль. Для визначення симптомокомплексів характерологічних властивостей – ставлення до людей, до діяльності, до своїх можливостей, до самого себе, до критики, до колективу, до прояву вольових зусиль – були наступні методики: ест - Казка «Пташеня».

алюнок тест «Кактус».

етодика «Вивчення ставлення до трудових доручень»

етодика «Вивчення навичок культури спілкування»,

етодика «Вивчення вольових дій в дітей віком раннього віку»,

етодика «Вивчення прояву почуття гордості за досягнення у дітей 3 років»,

етодика «Аналіз сімейного виховання».

Отримані результати дозволили виявити у сім'ях респондентів усі варіанти стилів – демократичний, потуральний, ліберальний та авторитарний.

По представленій діаграмі видно:

% авторитарних сімей, де загальмовується сприятливе, всебічне виховання дитини, спрямоване розкладання, руйнація особистості дитини;

% ліберальних сімей, у яких батьки не беруть активну участь у вихованні дітей;

% сімей, де діти постійно шукають уваги від інших, і оскільки їм не прищеплюються ефективні способи спілкування, то часто вони вибирають неадекватні способи поведінки та спілкування з однолітками та іншими дорослими;

% становлять демократичні сім'ї, атмосфера у яких панує позитивна реалізація повноцінного виховання.

Характерологічна властивість «ставлення до себе» було вивчено з допомогою методики «Казка "Пташеня».

Провівши методику, ми можемо зробити такі висновки, що з 30 дітей віком від 1,7 до 3-х років переважає підвищена самооцінка 54%; а у решти 46% переважає занижена самооцінка.

Характерологічну властивість «ставлення до критики» було вивчено за допомогою методики - рисунковий тест «Кактус».

Виходячи з додатка 8, ми можемо зробити такі висновки, що в більшості випадків діти ставляться до критики негативно (95%), а 5% опитаних дітей до критики ставляться позитивно.

Можемо зробити такі висновки, що в більшості випадків діти ставляться до критики негативно (95%), а 5% опитаних дітей до критики ставляться позитивно.

Ці результати свідчать про підвищення рівня сформованості трудових умінь. Високий рівень досягнутий у 70% опитаних, середній у 27%, низький у 3% дітей.

Для повної картини виявлення рівня культури спілкування нами було проведено гра «Ввічливі жмурки», спрямовану виявлення сформованості культури спілкування з урахуванням знання культурних слів. У грі брали участь діти усієї групи, загальна активність дітей була на середньому рівні, лише троє дітей із усієї групи (10%) відзначилися великою зацікавленістю та активністю під час гри.

Характерологічна властивість «ставлення до прояву вольових зусиль» було вивчено за допомогою методики – Методика «Вивчення вольових дій у дітей раннього віку». Провівши цю методику, ми побачили, що із 30 дітей відстоюють свою позицію 59% дітей; не виявляють жодних вольових зусиль

Аналіз отриманих даних показав, що за демократичного стилю сімейного виховання більшість дітей ставляться до людей шанобливо (78%), доводять справу до кінця (показник «ставлення до діяльності» у 75% високого рівня), реально оцінюють свої можливості (показник «ставлення до своїх» можливостям» - у 74%). Підвищена самооцінка у дітей, які виховуються в сім'ях із цим стилем, переважає у 71%. До критики більшість із них ставляться негативно (90%), а колективу позитивно (79%). Вони готові активно відстоювати свою позицію (показник "ставлення до прояву вольових зусиль" високого рівня у 81% респондентів).

За ліберального стилю сімейного виховання діти ставляться до людей шанобливо 68%; досягають поставленої мети (до діяльності) 69%; перецінює свої можливості (ставлення до своїх можливостей) 67%; до критики ставляться негативно 90%; до колективу позитивно 69%; відстоює свою позицію (до прояву вольових зусиль) 74%.

При стилі сімейного сімейного виховання діти не поважають нікого 75%; часто не доробляють справу до кінця (до діяльності) 70%; недооцінює свої можливості (ставлення до своїх можливостей) 67%; занижена самооцінка у 70% дітей; негативно (до критики) 90%; негативно (до колективу) 80%; не виявляють жодних вольових зусиль (до прояву вольових зусиль) 70%.

За авторитарного стилю сімейного виховання діти бояться заводити дружні стосунки 80%; часто не доробляють справу до кінця (до діяльності) 72%; недооцінюють свої можливості (ставлення до своїх можливостей) 69%; занижена самооцінка (до себе) 60%; негативно (до критики) 90%; негативно (до колективу) 74%; не виявляють жодних вольових зусиль (до прояву вольових зусиль) 72%.

При демократичному стилі сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже високий становить 41%;

При авторитарному стилі сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже низький становить 12%;

При стилі сімейного сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже низький 13%;

За ліберального стилю сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей є середнім і становить 34%.

ВИСНОВКИ

іаже був «конструктивістом», що означає, що його теорія базувалася на переконанні, що діти «конструюють» свої думки та розуміння світу на основі свого досвіду. Він розглядав навчання як безперервний процес, у якому діти використовують те, що він називав «схемою», щоб побудувати своє навчання.

Цей процес складається із чотирьох частин:

1. Засвоєння – діти будують схему свого світу на основі свого поточного досвіду. (Чотирилапого пухнастого звірка називають котом)

2. Рівновага – ця схема відповідає поточному досвіду дитини, і все зрівноважено (дитина показує на kota в будинку, а батько каже: кіт)

3. Порушення рівноваги – виникає досвід, який змінює або кидає виклик поточній схемі (під час відвідування будинку друзів дитина відчуває чотирилапу пухнасту тварину, яку називають собакою)

4. Пристосування – дитина змінює оригінальну схему, щоб включити нову інформацію

Піаже також вважав, що діти проходять чотири стадії розвитку, які проходять від народження до зрілості:

енсорно – моторна стадія (від народження до 18/24 місяців)

На цьому етапі дитина відчуває найближче оточення та вплив, який вони можуть на нього мати. За цей час дитина розвине розуміння «сталості об'єкта», тобто того факту, що щось все ще існує, навіть якщо ви цього не бачите. Дитина також почне використовувати символічну мову.

ередопераційний етап (18/24 місяці–7 років)

Маленькі діти використовують символи у своїх думках, мові та грі. На цьому етапі діти дуже егоцентричні, вони вірять, що світ обертається навколо них та їхніх потреб, і їм важко бачити погляди інших.

Дослідження Піаже також показало, що діти цього віку не здатні до економії – розуміти, що те, що одна дитина п'є напій у високій тонкій склянці, а інша – у короткій широкій склянці, не означає, що перша дитина має більше.

Дитина подумає це, навіть якщо побачить, як дорослий починає пити з двох напоїв в одній склянці, наповненій до одного рівня.

експлуатаційний етап (7–11 років)

Тепер діти можуть зрозуміти концепцію збереження. Вони також можуть вирішувати проблеми, але зазвичай їм потрібно використовувати реквізит або предмети, щоб підтримати своє мислення.

ормальний робочий етап (11–дорослий)

Тепер вони здатні до абстрактного мислення та можуть розглядати ситуації та проблеми, з якими вони безпосередньо не стикалися. Здатність мислити за допомогою більш складних логічних, математичних і наукових концепцій стає більш розвиненою. Деякі молоді люди зі спеціальною освітньою потребою чи інвалідністю можуть ніколи не досягти цієї стадії розвитку. Піаже бачив, що розвиток відбувається напередодні навчання, оскільки дитина досягає кожної нової стадії розвитку, кількість і складність схеми змінюватимуться. Це також важливо розуміти, що Піаже вважав, що дитяче мислення відрізняється від мислення дорослих, і тому вони навчатимуться різними способами

Скіннер розробив біхевіористський підхід, відомий як оперантне обумовлення, де на навчання впливають винагороди, покарання та фактори середовища. Його ідея полягала в тому, що діти вчаться поводитися певним чином через попередній досвід, який або був приємний чи неприємний. Він розглядав дітей як активних учасників цього процесу, які досліджують навколишнє середовище, а потім вчаться на наслідках своєї поведінки.

Скіннер виділив три групи оперантів або наслідків:

озитивні підкріплення. Поведінка винагороджується тим, що дитина вважає приємним або приємним. Це може бути дорослий, який хвалить за досягнення, або наклейка на таблиці за використання горщика.

егативні підкріплення. Поведінка припиняється або зменшується, тому що вона викликає біль, дискомфорт або засмучення. Дитина, яка торкається чогось

дуже гарячого, намагатиметься не повторювати цей досвід, оскільки вона дізналася, що це боляче.

Покарання. Це застосування неприємного подразника або усунення потенційної винагороди. Наприклад, забрати у дитини мобільний телефон після того, як він не прибрав у кімнаті.

Працюючи в 1960-х роках, Бандура провів дослідження, використовуючи експеримент, відомий як «експеримент з лялькою Бобо», який показав, що якщо демонструвати агресивну поведінку по відношенню до ляльки без наслідків, діти будуть наслідувати цю поведінку.

Діти навчатимуться у тих, хто їх оточує, включаючи як інших дітей, так і дорослих у їхньому житті. У ранньому віці важливо надати дітям хороші приклади для наслідування, щоб показати, як поводитися в різних ситуаціях.

Завдяки цьому діти навчаються ділитися, запам'ятовують свої манери та будуть корисними. Згідно з теорією соціального навчання, діти вчаться, наслідуючи інших, а не навчаючи чи показуючи. Прикладом цього може бути навчання переходу дороги. Якщо щоразу, коли переходите дорогу з дітьми, слід знаходити безпечне місце для переходу, зупинитися, подивитися та послухати, а потім проходити обережно, коли немає руху, вони навчаються цьому шляхом наслідування.

Теорія розвитку особистості Фрейда часто використовується для пояснення несвідомих думок і дій. Фрейд припустив, що розум або особистість складається з трьох частин: Ід, Его, Суперего.

Хоча роботи Фрейда не витримали наукової перевірки, його ідеї можуть допомогти в певній мірі пояснити та зрозуміти несвідому поведінку. Якщо доглядати за немовлятами, це допоможе зрозуміти, що вони плачуть тому, що потребують задоволення.

У міру розвитку дітей можна вимагати від них більших очікувань щодо очікування їжі, привчання до туалету чи ввічливої поведінки. Це також може допомогти побачити механізми захисту в дії, такі як реакція «це був не я», коли щось зламалося.

Маслоу цікавило те, що мотивує людей, розвиваючи свою теорію, він припустив, що люди мотивовані для досягнення певних потреб. Він вважав, що це відбувається в спадщині, і припустив, що кожен рівень має бути виконано, перш ніж людина зможе перейти до наступного. Остаточним рівнем самоактуалізації була не єдина ціль, а скоріше досвід і те, що людина перебуває в постійному процесі «становлення»

Дослідження Боулбі в 1950-х роках привели його до розуміння того, що психічне здоров'я дітей може бути пов'язане з розлученням із їхнім основним опікуном. Відомо, що прихильність розвивається через серію етапів: 0-3 місяці - немовлят приваблюють людські обличчя та голоси. 3-7 місяців - у малюків формується невідбиркова прихильність. Вони виявляють очевидне задоволення, коли впізнають знайомий голос чи обличчя, але вони також раді бути в компанії незнайомих людей. У 7-8 місяців у малюків формуються специфічні прихильності. Дитина показує та надає перевагу конкретним ключовим людям і виявлятиме страждання, якщо вони залишать кімнату (тривога розлуки). Дитина також може бути засмучена або боятися близькості незнайомців (страх чужинців).

Починаючи з 9 місяців, дитина сформує кілька прихильностей. Дитина стане більш незалежною і сформує численні здорові прихильності. Хороша здорова прихильність, швидше за все, формується, коли вихователь чуйно реагує на потреби та сигнали дитини. Якість цих емоційних зв'язків сформує здатність дитини будувати здорові стосунки пізніше в житті.

2. Кожні батьки мають свій підхід до взаємодії та керівництва своїми дітьми. Мораль, принципи та поведінка дитини зазвичай формуються через цей зв'язок.

Авторитарне батьківство - батьки цього стилю, як правило, мають односторонній спосіб спілкування, коли батьки встановлюють суворі правила, яким підкоряється дитина. У дитини майже немає місця для переговорів, а правила зазвичай не пояснюються. Вони очікують, що їхні діти дотримуватимуться цих стандартів, не допускаючи помилок. Помилки

зазвичай призводять до покарання. Авторитарні батьки зазвичай менш дбайливі та мають високі очікування з обмеженою гнучкістю.

Авторитетне виховання – цей тип батьківства зазвичай розвиває близькі, дбайливі стосунки зі своїми дітьми. Вони мають чіткі вказівки щодо своїх очікувань і пояснюють причини, пов'язані з дисциплінарними стягненнями. Дисциплінарні методи використовуються як спосіб підтримки, а не покарання. Мало того, що діти можуть вносити свій внесок у цілі та очікування, але також існують часті та відповідні рівні спілкування між батьками та їх дитиною. Як правило, такий стиль виховання призводить до найздоровіших результатів для дітей, але вимагає багато терпіння та зусиль з обох сторін.

Дозвільне виховання - поблажливі батьки, як правило, теплі та турботливі та зазвичай мають мінімальні очікування. Вони нав'язують своїм дітям обмежені правила. Спілкування залишається відкритим, але батьки дозволяють дітям самим вирішувати питання. Ці низькі очікування зазвичай призводять до рідкого застосування дисципліни. Вони поведуться більше як друзі, ніж батьки.

Незалучене батьківство - дітям надається багато свободи, оскільки такий тип батьків зазвичай тримається осторонь. Вони задовольняють основні потреби дитини, залишаючись відстороненими від життя дитини. Незаангажований батько не використовує певний стиль дисциплінування та має обмежене спілкування зі своєю дитиною. Вони, як правило, мало піклуються, але мало чи зовсім не сподіваються на своїх дітей.

Характер дитини аналізувався за рівнями сформованості в нього основних характерологічних властивостей - ставлення до людей, до діяльності, до своїх можливостей, до себе, до критики, до колективу, до прояву вольових зусиль. Для визначення симптомокомплексів характерологічних властивостей – ставлення до людей, до діяльності, до своїх можливостей, до самого себе, до критики, до колективу, до прояву вольових зусиль – були наступні методики:

ест - Казка "Пташеня"

алюнок тест «Кактус»

методика «Вивчення ставлення до трудових доручень»

методика «Вивчення навичок культури спілкування»,

методика «Вивчення вольових дій в дітей віком раннього віку»,

методика «Вивчення прояву почуття гордості за досягнення у дітей 3 років»,

методика «Аналіз сімейного виховання».

Отримані результати дозволили виявити у сім'ях респондентів усі варіанти стилів – демократичний, потуральний, ліберальний та авторитарний.

По представленій діаграмі видно:

% авторитарних сімей, де загальмовується сприятливе, всебічне виховання дитини, спрямоване розкладання, руйнація особистості дитини;

% ліберальних сімей, у яких батьки не беруть активну участь у вихованні дітей;

% сімей, де діти постійно шукають уваги від інших, і оскільки їм не прищеплюються ефективні способи спілкування, то часто вони вибирають неадекватні способи поведінки та спілкування з однолітками та іншими дорослими;

% становлять демократичні сім'ї, атмосфера у яких панує позитивна реалізація повноцінного виховання.

Характерологічна властивість «ставлення до себе» було вивчено з допомогою методики «Казка Пташеня».

Провівши методику, ми можемо зробити такі висновки, що з 30 дітей віком від 1,7 до 3-х років переважає підвищена самооцінка 54%; а у решти 46% переважає занижена самооцінка.

Характерологічну властивість «ставлення до критики» було вивчено за допомогою методики - рисунковий тест «Кактус».

Виходячи з додатка 8, ми можемо зробити такі висновки, що в більшості випадків діти ставляться до критики негативно (95%), а 5% опитаних дітей до критики ставляться позитивно.

Можна зробити такі висновки, що в більшості випадків діти ставляться до критики негативно (95%), а 5% опитаних дітей до критики ставляться позитивно.

Ці результати свідчать про підвищення рівня сформованості трудових умінь. Високий рівень досягнутий у 70% опитаних, середній у 27%, низький у 3% дітей.

Для повної картини виявлення рівня культури спілкування нами було проведено гра «Ввічливі жмурки», спрямовану на виявлення сформованості культури спілкування з урахуванням знання культурних слів. У грі брали участь діти усієї групи, загальна активність дітей була на середньому рівні, лише троє дітей із усієї групи (10%) відзначилися великою зацікавленістю та активністю під час гри.

Характерологічна властивість «ставлення до прояву вольових зусиль» було вивчено за допомогою методики – Методика «Вивчення вольових дій у дітей раннього віку». Провівши цю методику, ми побачили, що із 30 дітей відстоюють свою позицію 59% дітей; не виявляють жодних вольових зусиль

Аналіз отриманих даних показав, що за демократичного стилю сімейного виховання більшість дітей ставляться до людей шанобливо (78%), доводять справу до кінця (показник «ставлення до діяльності» у 75% високого рівня), реально оцінюють свої можливості (показник «ставлення до своїх» можливостям» - у 74%). Підвищена самооцінка у дітей, які виховуються в сім'ях із цим стилем, переважає у 71%. До критики більшість із них ставляться негативно (90%), а колективу позитивно (79%). Вони готові активно відстоювати свою позицію (показник "ставлення до прояву вольових зусиль" високого рівня у 81% респондентів).

За ліберального стилю сімейного виховання діти ставляться до людей шанобливо 68%; досягають поставленої мети (до діяльності) 69%; перецінює свої можливості (ставлення до своїх можливостей) 67%; до критики ставляться негативно 90%; до колективу позитивно 69%; відстоює свою позицію (до прояву вольових зусиль) 74%.

При стилі сімейного сімейного виховання діти не поважають нікого 75%; часто не доробляють справу до кінця (до діяльності) 70%; недооцінює свої

можливості (ставлення до своїх можливостей) 67%; занижена самооцінка у 70% дітей; негативно (до критики) 90%; негативно (до колективу) 80%; не виявляють жодних вольових зусиль (до прояву вольових зусиль) 70%.

За авторитарного стилю сімейного виховання діти бояться заводити дружні стосунки 80%; часто не доробляють справу до кінця (до діяльності) 72%; недооцінюють свої можливості (ставлення до своїх можливостей) 69%; занижена самооцінка (до себе) 60%; негативно (до критики) 90%; негативно (до колективу) 74%; не виявляють жодних вольових зусиль (до прояву вольових зусиль) 72%.

При демократичному стилі сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже високий становить 41%;

При авторитарному стилі сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже низький становить 12%;

При стилі сімейного сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей дуже низький 13%;

За ліберального стилю сімейного виховання рівень сформованості характерологічних властивостей є середнім і становить 34%.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

- ндрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен . *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. 2006. № 29. С. 78-82.
- ерегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 10–15
- ононко О.Л. Особистісна орієнтація – пріоритет сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2007. № 5. С. 3–6.
- равець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. К. : ВЦ «Академія», 2001. 244 с.
- ротенко В.І., Заставна І.С. Вплив стилю сімейного виховання на формування акцентуацій характеру у підлітків. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С. 290-293.
- адчук Г. К., Тіунова О. В. Сімейне виховання [освітній тренінг для батьків]. Навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2007. 121 с.
- ибух Л.М., Мельничук І.В., Лазоренко Т.М. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток особистісних якостей підлітків. *Габітус*. 2020. Випуск 15. С. 202-
8. Agllias, K. Disconnection and decision-making: Adult children explain their reasons for estranging from parents. *Australian Social Work*. 2015. № 69(1). P. 1–20.
9. Akhter, N., Noor, A. E., & Iqbal, S. Impact of parents' authoritative style on children's personality traits: A case study of elementary class students in Pakistan's impact on parents' authoritative style on personality traits of children. *Journal of Elementary Education*. 2020. № 29(2). P. 37–50.
10. Al-Balam, N. M., & Raza, S. A. Impact of family responsibilities on career success among employees working in the semi-government sector in the state

of Qatar. *International Journal of Arab Culture, Management and Sustainable Development*. 2009. № 1(2). P. 208–223.

11. Al-Mahmoud, A. M. A comparative study between social policy in Qatar and social policy in the developed countries of Europe: With special focus on old age care in Qatar and Hungary. Szent István University. 2019.

12. Alizadeh, S., Talib, M. B. A., Abdullah, R., Mansor, M. Relationship between parenting style and children's behavior problems. *Asian Social Science*. 2011. № 7(12). P. 195

13. Aloia, L. S., & Warren, R. Quality Parent–Child Relationships: The Role of Parenting Style and Online Relational Maintenance Behaviors.

14. Altschul, I., Lee, S.J. & Gershoff, E.T. Hugs, Not Hits: Warmth and

15. Arthur, J. Education with character: The moral economy of schooling. London: Routledge Falmer. 2003.

16. Arthur, J., S. Powell, and H. Lin. Foundations of character – Developing character and values in the early years, Canterbury: National Institute for Christian Education Research. 2010

17. Aull Davies C. Reflexive ethnography: A guide to researching selves and others, London: Routledge. 1999.

18. Bahrami, B., Dolatshahi, B., Pourshahbaz, A., & Mohammadkhani, P. Comparison of personality among mothers with different parenting styles. *Iranian Journal of Psychiatry*. 2018. № 13(3). P. 200–206.

19. Bandura A. Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective on

20. Baumrind, D. Effective parenting during the early adolescent transition. In P. A. Cowan & E. M. Herington (Eds.), *Advances in family research series. Family transitions* Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 1991. P. 111–163

n

c

N

o

t

21. Bera 2004. *Revised ethical guidelines of the British Educational Research Association*, Available at URL: <http://www.bera.ac.uk/files/2008/09/ethical1.pdf>.
22. Berger, L. M., Paxon, C., & Waldfogel, J. Income and child development. *Child and Youth Services Review*. 2009. № 31(9). P. 978–989.
23. Bi, X., Yang, Y., Li, H., Wang, M., Zhang, W., & Deater Deckard, K. Parenting Styles and Parent–Adolescent Relationships: The mediating roles of behavioral autonomy and parental authority. *Frontiers in Psychology*. 2018. № 9. P.21-87.
24. Birch, L., and J. Billman. Preschool children's food sharing with friends and acquaintances. *Child Development*. 1986. № 57, no. 2. P. 387–395.
25. Bowlby J. Attachment. 2009
26. Bronfenbrenner, U. The ecology of human development. Experiments by nature and design. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1979.
27. Bruner, J. Celebrating divergence. Piaget and Vygotsky. Keynote Address at the Joint Meeting of the Growing Mind Conference and the Vygotsky-Piaget Conference of the 2nd Congress of Socio-Cultural Research Switzerland 15 September 1996, Switzerland, University of Geneva.
28. Bryman, A. Quantity and quality in social research, London: Unwin Hyman. 1988.
29. Bryman, A., and R. Burgess. eds. Analysing qualitative data, London: Sage. 1994.
30. Campbell, S., Nuevo-Chiquero, A., & Popli, G. (*Parental ethnic identity and child development*. ENCOSTOR. 2019. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/193398/1/dp12104.pdf>
31. Clarke-Stewart, A. What have we learned: Proof that families matter, policies for families and children, prospects for future research. In A. Clarke-Stewart & J.Dunn (Eds.). Families Count. New York: Cambridge University Press. 2006
32. Clark, C. M., Dahlen, E. R., & Nicholson, B. C. The role of parenting

33. Colby, A., and L. Kohlberg. The measurement of moral judgment. *Theoretical foundations and research validation*. New York: Cambridge University Press. 1987. vol. 1.
34. Cheung, K. C., & Wong, R. K. Income effects on children's intellectual development from low-income families in Hong Kong: The mediating role of parental investment and parental stress. *Child and Adolescent Social Work Journal*. 2020
35. Child Welfare Information Gateway. *Long-term consequences of child abuse and neglect*. 2019. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/193398/1/dp12104.pdf/>.
36. Climent-Galarza, S., Alcaide, M., Garcia, O. F., Chen, F., & Garcia, F. Parental socialization, delinquency during adolescence and adjustment in adolescents and adult children. *Behavioral Sciences*. 2022. № 12(11). P. 448.
37. Chung, S., Zhou, Q., Anicama, C., Rivera, C., & Uchikoshi, Y. Language Proficiency, Parenting Styles, and Socioemotional Adjustment of Young D
38. Dawson, T. L. New tools, new insights: Kolberg's moral judgment stages revisited. *International Journal of Behavioral Development*, 2002. № 26, no. 2. P. 154–156
39. Deater Deckard, K., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. Physical Discipline among African American and European American mothers: Links to children's externalizing behaviors. *Developmental Psychology*. 1996. № 32(6). P. 1065–1072.
- g 40. De Figueiredo, C. R. S., & Dias, F. V. Families: Influences in children's development and behaviour, from parents and teachers' point of view. *Journal of Psychology Research*. 2012. № 2(12). P. 693–705.
- g 41. DeVries, R. Piaget's social theory. *Educational Researcher*. 1997. № 26. P. 4–8.
42. Doland D., and K. Adelberg. The learning of sharing behaviour. *Child Development*. 1967. № 38. P. 695–700

43. Dunn, J. Naturalistic observations of children and their families. In *Researching children's experience: Approaches and methods*, ed. S. Greene and D. Hogan, 87–101. London: Sage. 2005.
44. Dubow E. F., Boxer, P., & Huesmann, L. R. Long-term effects of parents' education on children's educational and occupational success: Mediation by family interactions, child aggression, and teenage aspirations. *Merril-Palmer Quarterly*. 2009. № 55(3). P. 224–249.
45. Dwairy M., & Achoui M. Introduction to three cross-regional research studies on parenting styles, individuation, and mental health in Arab societies. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2006. № 37(3). P. 221–229.
46. Dwairy, M., Achoui, M., Filus, A., Rezvan Nia, P., Casullo, M. M., & Vohra, N. Parenting, mental health, and culture: A fifth cross-cultural research on parenting and psychological adjustment of children. *Journal of Children and Families Studies*. 2010. № 19(1). P. 36–41.
47. Echedom, A. U. N., Nwankwo, V., Nwankwo, E. Influence of authoritative, authoritarian, permissive, and the uninvolved parenting styles on the reading attitudes of students in Anambra State, Nigeria. *Journal of Library and Information Sciences*. 2018. № 6(2). P. 1–25.
48. Efobi, A., & Nwokolo, C. Relationship between parenting styles and tendency to bullying behaviour among adolescents. *Journal of Education & Human Development*. 2014. № 3(1). P. 507–521.
49. Fawcett, M. *Learning through child observation*. 2nd ed. London: Jessica Kingsley. 2009.
50. Fodor, J. A. A theory of the child's theory of mind. *Cognition*, 1992. № 44. P. 283–96.
51. Freud S. *The Ego and the Id* (Thrift Editions). Dover Publications Inc, 2018. 64 p.
52. Fuentes M. C., Garcia O. F. Alcaide, M., Garcia-Ros, R., & Garcia, F. Analyzing when parental warmth but without parental strictness leads to more

adolescent empathy and self-concept: Evidence from Spanish homes. *Frontiers in Psychology*. 2022. № 13

53. Garcia, F., & Gracia, E. The indulgent parenting style and developmental outcomes in South European and Latin American countries. In H. Selin (Ed.), *Parenting across cultures* Springer. Gilligan, C. 1982. *In a different voice: Psychological theory and women's development*, Cambridge, MA: Harvard University Press. 2014. P. 419–433

54. Gerhardt S. *Why love matters: How affection shapes a baby's brain*. Taylor & Francis. 2004

55. Gimenez-Serrano S., Alcaide, M., Reyes, M., Zacarés, J. J., & Celdrán, M. Beyond parenting socialization years: The relationship between parenting dimensions and grandparenting functioning. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. № 19(8). P. 28-45. <https://doi.org/10.3390/ijerph19084528>

56. Glaser B., and A. Strauss. *Discovery of grounded theory. Strategies for qualitative research*, Mill Valley, CA: Sociology Press. 1967.

57. Gopnik A. *The Philosophical Baby*. London: The Bodley Head. 2010.

58. Gopnik, A., A. Meltzoff, and P. Kuhl. *How babies think*. London: Orion Books Ltd. 1999.

59. Grzywacz, J. G., & Butler, A. B. Work–family balance. *Encyclopedia of Stress*. Science Direct. 2007

60. Harding, J. F. Increases in maternal education and children's cognitive scores and behavioral problems. Manuscript submitted for publication. 2014

61. Harding, J., Morris, P., & Hughes, D. The relationship between maternal education and children's academic outcomes: A theoretical framework. *Journal of Marriage and Family*, 2015. № 77(1). P. 60–76.

62. Harris P. L., and R. Kavanaugh. Young children's understanding of pretense. *Monographs of the society for research in child development*. 1993. № 58, no. 1, serial no. 231.

63. Haste H. Communitarianism and the social construction of morality. *Studies in Social and Moral Development and Education.*, Available 1998. URL: : <http://tigger.uic.edu/~lnucci/MoralEd/articles.html>.
64. Hay D. F., M. Caplan, J. Castle, and C. A. Stimson. Does sharing become increasingly 'rational' in the second year of life?. *Developmental Psychology*, 1991.27, no. 6. P. 987–993.
65. Hedstrom E. *Parenting style as a predictor of internal and external behavioral symptoms in children: The child's perspective*. 2016. URL: <https://researchportal.hkr.se/ws/portalfiles/portal/34976641/FULLTEXT01.pdf>.
66. Hildebrandt, C., and B. Zan. Constructivist approaches to moral education in early childhood. In *Handbook of moral and character education*, ed. L. Nucci and D. Narvaez, New York: Lawrence Erlbaum. 2008. P. 351–369.
67. Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, VI, Eichelsheim, V. I., van der Laan, P. H., Smeenk, W., & Gerris, J. R. M. The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2009. № 37 (6). P. 749–775.
68. Hogan, D. Researching 'the child' in developmental psychology. In *Researching children's experience*, ed. S. Greene and D. Hogan, 22–41. London: Sage Publications. 2005.
69. Holstein, C. B. Irreversible, stepwise sequence in the development of moral judgment: A longitudinal study of males and females. *Child Development*. 1976. № 47. P. 51–61.
70. Horn, S., C. Daddis, and M. Killen. Peer relationships and social groups: Implications for moral education. In *Handbook of moral and character education*, ed. L. P. Nucci and D. Narvaez. New York: Routledge 2008. P. 267–289
71. Huver, R. M. E., Otten, R., de Vries, H., & Engels, R. C. M. E. Personality and parenting style in parents of adolescents. *Journal of Adolescence*. 2009. № 33(3). P. 395–402.

72. James-Hawkins, L., Peters, C., VanderEnde, K., Bardin, L., & Yount, K. M. Women's agency and its relationship to current contraceptive use in lower- and middle-income countries: A systematic review of the literature. *Global Public Health*. 2018. № 13(7). P. 843–858.
73. Jensen, L.A. Through two lenses. A cultural-developmental approach to moral psychology. *Developmental Review*. 2008. № 28. P. 289–315.
74. Joshi, H. L., Sharma, M., & Mehra, R. K. Depression among adolescents: Role of self-efficacy and parenting style. *Journal of Psychology & Mental Health*. 2009. № 16. P. 13–17.
75. Kamaruddin, N., Omari, S. Z., & Hassan, S. Impact of time spent in parents-children communication on children misconduct. *American Journal of Applied Sciences*. 2012. № 9(11). P.1818–1823.
76. Kohlberg, L. *Essays on moral development: The psychology of moral development*, San Francisco, CA: Harper and Row. 1984. Vol.2
77. Kuczynski, L. *Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations*. New Delhi: Sage Publications. 2003
78. Kuppens S, Ceulemans E. Parenting Styles: A Closer Look at a Well-Known Concept. *J Child Fam Stud*. 2019. № 28(1). P. 168-181.
79. Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*. 1991. № 62(5)
80. Langer SL, Crain AL, Senso MM, Levy RL, Sherwood NE. Predicting child physical activity and screen time: parental support for physical activity and general parenting styles. *J Pediatr Psychol*. 2014 Jul. № 39(6). P. 633-642.
81. Learning for Life. Available at. URL: <http://www.learningforlife.org.uk/>.
82. Leeman RF, Patock-Peckham JA, Hoff RA, Krishnan-Sarin S, Steinberg MA, Rugle LJ, Potenza MN. Perceived parental permissiveness toward gambling and risky behaviors in adolescents. *J Behav Addict*. 2014 Jun, № 3(2). P.115-23.

83. Leslie, A. M. Pretense, autism, and the theory of mind module. *Current directions in psychological science*. 1992. № 1. P. 18–21
84. Leslie, A. M., J. Knobe, and A. Cohen. Acting intentionally and the side-effect effect. *Psychological Science*. 2006. № 17, no. 5. P. 421–427.
85. Lin H. It's hard to be a four-year-old. In *Citizens of character: New directions in character and values education*, ed. J. Arthur, Exeter: Imprint Academic. 2010. P. 41–66.
86. Liu, M., & Guo, F. Parenting practices and their relevance to child
b
87. Lopez NV, Schembre S, Belcher BR, O'Connor S, Maher JP, Arbel R, Margolin G, Dunton GF. Parenting styles, food-related parenting practices, and children's healthy eating: A mediation analysis to examine relationships between parenting and child diet. *Appetite*. 2018. Sep 01, № 128. P. 205-213
- i 88. Maccoby, E. E., & Martin, J. A. Socialization in the context of the family: Parent–child interaction. In P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology* Wiley. 1983. P. 1–101
89. Marcone, R., Borrone, A., & Caputo, A. Peer Interaction and social competence in childhood and early adolescence: the affects of parental behaviour, *Journal of Family Studies*. 2018.
- n 90. Martinez-Escudero, J. A., Villarejo, S., Garcia, O. F., & Garcia, F. Parental socialization and its impact across the lifespan. *Behavioral Sciences*, 2020. № 10 (6). P. 101.
91. Maslow A. H. A theory of human motivation. *Psychological Review*, 1943. № 50(4). P. 370–396
92. Masud H, Ahmad MS, Cho KW, Fakhr Z. Parenting Styles and Aggression Among Young Adolescents: A Systematic Review of Literature. *Community Ment Health J*. 2019 Aug, № 55(6). P.1015-1030.
93. Martínez I, García JF. Impact of parenting styles on adolescents' self-esteem and internalization of values in Spain. *Span J Psychol*. 2007 Nov, № 10(2). P. 338-48.

94. McKinney, C., Milone, M. C., Renk, K. Parenting and late adolescent emotional adjustment: Mediating effects of discipline and gender. *Child Psychology and Psychiatry*. 2015. № 56(12). P. 1283–1291.
95. Mbuja, A. P., & Adigeb, A. P. Parenting styles and adolescent behavior in central education zone of Cross River State. *European Scientific Journal*. 2015. № 11(20). P. 354–370.
96. Mehdizadeh, N. Measures to promote work-family reconciliation in the MENA region: Parental leave, childcare and good practices. *Doha International Family Institute Journal*. 2013. №1. P 3.
97. Mesurado, B., & Richaud, M. C. The Relationship Between Parental Variables, Empathy and Prosocial-Flow with Prosocial Behavior Toward Strangers, *Journal of Family Psychology*. 2015. № 29(4). P. 503–511.
98. Morris AS, Silk JS, Steinberg L, Myers SS, Robinson LR. The Role of the Family Context in the Development of Emotion Regulation. *Soc Dev*. 2007 May 01;16(2):361-388.
99. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. *Parenting Matters: Supporting parents of children ages 0–8*. National Academies Press. 2016.
100. Niaraki, F. R., & Rahimi, H. The impact of authoritative, permissive and authoritarian behavior of parents on self-concept, psychological health and life quality. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*. 2013. № 2(1). P. 78–85.
101. Narvaez, D. Triune ethics: The neurobiological roots of our multiple moralities. *New Ideas in Psychology*. 2007. № 26. P. 95–119
102. Narvaez, D. Human flourishing and moral development: Cognitive and neurobiological perspectives of virtue development. In *Handbook of moral and character education*, ed. L. P. Nucci and D. Narvaez, New York: Routledge. 2008. P. 310–327.
103. Nijhof KS, Engels RC. Parenting styles, coping strategies, and the expression of homesickness. *J Adolesc*. 2007 Oct, № 30(5). P. 709-720.

104. Noddings, N. Caring and moral education. In *Handbook of moral and character education*, ed. L. P. Nucci and D. Narvaez, New York: Routledge. 2008. P. 161–174.
105. Nucci, L. Morality and the personal sphere of actions. In *Values and knowledge*, ed. E. Reed, E. Turiel and T. Brown, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 1996. P. 41–59.
106. Nucci, L. *Education in the moral domain*, Cambridge: Cambridge University Press. 2001.
107. Nucci, L. Social cognitive domain theory and moral education. In *Handbook of moral and character education*, ed. L. P. Nucci and D. Narvaez, New York: Routledge. 2008. P. 291–309.
108. Palacios, I., Garcia, O. F., Alcaide, M., & Garcia, F. Positive parenting style and positive health beyond the authoritative: Self, universalism values, and protection against emotional vulnerability from Spanish adolescents and adult children. *Frontiers in Psychology*, 2022. № 13.
109. Papalia, D.E., Wendkos, S. & Duskin, R.D. *Human Development Study Guide* (8th ed.). Mcgraw-Hill College 2006
110. Patterson, C. *Infancy & Childhood*. McGraw-Hill. 2009.
111. Perry, C. *Authoritative parenting: The pros and cons, according to a child psychologist*. Parents. 2019
112. Peterson, C. C., and M. Siegal. Mindreading and moral awareness in popular and rejected preschoolers. *British Journal of Developmental Psychology*, 2002.20, no. 2. P. 205–224.
113. Piaget J. *The moral judgement of the child*, New York: Free Press. 1932.
114. Piaget, J. *The psychology of intelligence*, London: Routledge and Kegan Paul. 1947.
115. Piotrowski JT, Lapierre MA, Linebarger DL. Investigating Correlates of Self-Regulation in Early Childhood with a Representative Sample of English-Speaking American Families. *J Child Fam Stud*. 2013 Apr, № 22(3). P. 423-436.

116. Pong SL, Johnston J, Chen V. Authoritarian Parenting and Asian Adolescent School Performance: Insights from the US and Taiwan. *Int J Behav Dev.* 2010. Jan, № 34(1). P. 62-72.
117. Premack, D., and G. Woodruff. Does the chimpanzee have a theory of mind?. *Behavioural and Brain Science.* 1978. № 4. P. 515–26.
118. Queiroz, P., Garcia, O. F., Garcia, F., Zacaes, J. J., & Camino, C. Self and nature: Parental socialization, self-esteem, and environmental values in Spanish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 2020. № 17(10). P. 32-37.
119. Radke-Yarrow, M., C. Zahn-Waxler, and M. Chapman. Children's prosocial dispositions and behaviour. In *Handbook of child psychology: Vol. IV: Socialization, personality and moral development,* ed. P. Mussen. New York: Wiley., 1983. P. 469–546.
120. Rao, N., and S. M. Stewart. Cultural influences on sharer and recipient behavior: Sharing. in Chinese and Indian preschool children. *Journal of Cross-Cultural Psychology.* 1999. № 30. P. 219–41.
121. Rheingold, H. L., D. F. Hay, and M. J. West. Sharing in the second year of life. *Child Development.* 1976. № 47. P. 1148–1158
122. Rogoff, B. Apprenticeship in thinking. Cognitive development in social context. New York, NY: Oxford University Press. 1990.
123. Rogoff, B. The cultural nature of human development. Oxford: Oxford University Press. 2003.
124. Rolfe S. Direct observation. In *Doing early childhood research. International perspectives on theory and practice,* ed. G. MacNaughton and S. Rolfe and I. Siraj-Blatchford, Buckingham: Open University Press. 2001.P. 224–239
125. Rosli N. A. Effect of parenting styles on children's emotional and behavioral problems among different ethnicities of Muslim children in the U.S. Dissertations. 2014. P. 376.

126. Saltali, N., & Imir, H. M. Parenting styles as a predictor of the preschool children's social behaviors. *Participatory Educational Research*. 2018. № 5(2). P. 18–37
127. Sandoval-Obando, E., Alcaide, M., Salazar-Muñoz, M., Peña-Troncoso, S., Hernández-Mosqueira, C., & Gimenez-Serrano, S. Raising children in risk neighborhoods from Chile: Examining the relationship between parenting stress and parental adjustment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. № 19(1). P. 45.
128. Sarwar, S. Influence of parenting style on children's behaviour. *Journal of Education and Educational Development*. 2016. № 3(2). P. 222–230.
129. Schaffer, M., Clark, S., & Jeglic, E. L. The role of empathy and parenting style in the development of antisocial behaviors. *Crime & Delinquency*. 2009. № 55(4). P. 586–599.
130. Schuller, S. Parental ethnic identity and educational attainment of second-generation immigrants. *Journal of Population Economics*. 2015. № 28(4). P. 965–1004.
131. Seale, C. *The quality of qualitative research*, London: Sage. 1999.
132. September, S. J., Rich, E. G., & Roman, N. V. The role of parenting styles and socioeconomic status in parents' knowledge of child development. *Early Child Development and Care*. 2015. № 186 (7). P. 1060–1078.
133. Skinner B.F Science And Human Behavior. Free Press, 1965. 480 p
134. Smetana, J. G. Current research on parenting styles, dimensions, and beliefs. *Current Opinion in Psychology*. 2017. №15. P. 19–25.
135. Smith, J. A., and M. Osborn. 2008. Interpretative phenomenological analysis. In *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*, ed. J. A. Smith, London: Sage Publications. P. 53–80.
136. Snarey, J., and P. Samuelson. Moral education in the cognitive developmental tradition: Lawrence Kohlberg's revolutionary ideas. In *Handbook of*

moral and character education, ed. L. P. Nucci and D. Narvaez New York: Routledge., 2008. P.73–79.

137. Sommer, K. L. *The relationship between parenting styles, parental reading behavior, child behavior outcomes, child classroom competence and childhood literacy*. Oklahoma State University. 2007

138. Spera, C. A Review of the Relationship Among Parenting Practices, P

a 139. Staub, E., and L. Sherk. Need for approval, children's sharing behavior and reciprocity in sharing. *Child Development*. 1970. № 41. P. 243–53.

e 140. Steinberg, L. Psychological control: Style or substance? In J. G. Smetana (Ed.), *New directions for child and adolescent development: Changes in parental authority during adolescence* Jossey-Bass. 2005. P. 71–78

i 141. Steinberg, L., Mounts, N. S., Lamborn, S. D., & Dornbusch, S. M. Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches. *Journal of Research on Adolescence*. 1991. № 1(1). P. 19–36.

142. Strauss, A., and J. Corbin. *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc. 1990.

y 143. Sturge-Apple, M. L., Skibo, M., & Davies, P. T. Impact of parental conflict and emotional abuse on children and families. *Partner Abuse*. 2012. № 3(2). P. 379–390.

s 144. Talib, J., Mohamad, Z., & Mamat, M. Effects of parenting style on children development. *World Journal of Social Sciences*. 2015. № 1(2). P. 14–35.

145. Thompson, R. *Social and personality development in childhood*. University of California. 2008

n 146. Turiel E. Distinct conceptual and developmental domains: Social convention and morality. *Nebraska Symposium on Motivation*. 1977. № 25. P. 77–116.

A 147. Turiel E. *The development of social knowledge: Morality and convention*, Cambridge: Cambridge University Press. 1983.

o

l

.

148. Turiel E. Foreword. In *Education in the moral domain*, ed. L. Nucci, ix–xiv. Cambridge: Cambridge University Press. 2001.

149. Visser, M. *The impact of destructive parental conflicts on children and their families*. University of Amsterdam. 2016. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/193398/1/dp12104.pdf>

150. Weingold, R. *Family dynamics: A systematic investigation of parenting styles, parent and peer attachment, locus of control and social behaviors*. College of Education and Human Services, Seton-Hall University. 2010

151. Wenar C., Kerig P. *Developmental Psychopathology: From Infancy Through Adolescence*. Boston, MA: McGraw-Hill. 2000

152. Williams, L. R., Degnan, K. A., Perez-Edgar, K. E., Henderson, H. A., Rubin, K. H., Pine, D. S., ... & Fox, N. A. Impact of behavioral inhibition and parenting style on internalizing and externalizing problems from early childhood

h 153. Wimmer, H., and J. Perner. Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition*. 1983. №13. P. 103–128.

154. Windle, M., Brener, N., Cuccaro, P., Dittus, P., Kanouse, D. E., Murray, N., Schuster, M. A. Parenting predictors of early-adolescents' health behaviors: Simultaneous group comparisons across sex and ethnic groups. *Journal of Youth and a*

d 155. Winston R., & Chicot, R. The importance of early bonding on the long-term mental health and resilience of children. *London Journal of Primary Care*. 2016. № 8 (1). P. 12–14.

e 156. Yadav P. P. S., & Chandola, R. Authoritarian parenting style and its effect on self-esteem and coping strategies of 21-year-old girl. *Global Journal for Research Analysis*. 2019. № 8(3). P. 100–113.

157. Yaffe Y. Convergent validity and reliability of the hebrew version of the parenting styles and dimensions questionnaire (PSDQ) in hebrew-speaking

I

s

r

e

158. Zenakou, E. An Investigation of Greek Teachers' Views on Parental
328